

4 Doelgroep en genre

In hoofdstuk 2 en 3 heb ik de prescriptieve kwaliteit van het advies ‘vermijd de naamwoordstijl’ onder de loep genomen. Mijn conclusie was, dat er in de Nederlandse schrijfadvisering geen eenduidig en welomschreven beeld bestaat van het verschijnsel naamwoordstijl, en geen intern samenhangende advisering over dit fenomeen. Bovendien heb ik opgemerkt dat de adviseurs ervoor kiezen om de hoeveelheid (taal)technische informatie over het hanteren van het middel naamwoordstijl beperkt te houden, en weinig expliciete informatie te geven over mogelijke herschrijfstrategieën en afwegingscriteria. Zeker ook in het licht van de discrepanties in de verschillende onderdelen van het advies is dat opmerkelijk.

In termen van het expertmodel zoals dat in Cornelis (2002) wordt besproken, zou dit gegeven te interpreteren kunnen zijn als een bepaalde inschatting van de mogelijkheden van de doelgroep van leken als geheel. De filosofie zou kunnen zijn dat (taal)technische informatie te ingewikkeld is, en daarmee de hanteerbaarheid van het advies voor leken niet ten goede zal komen.

Naar aanleiding van de bevindingen in hoofdstuk 2 en 3 heb ik nog een tweede interpretatie geopperd. De nadruk binnen de component Uitwerking op het identificerend ‘wat’, en de beperkte aandacht voor de meer actiegerichte aspecten ‘wat’, ‘hoe’, ‘waar’ en ‘wanneer’, in relatie tot de uitgebreidere invulling van de component Onderbouwing kan ook het gevolg zijn van een prioritering op een wat ander vlak. Het zou kunnen zijn dat de adviseurs vooral willen overtuigen

van de juistheid van het advies en minder gespitst zijn op het geven van informatie over de manier waarop hun lezers kunnen manoeuvreren op het snijvlak van naamwoordelijk en werkwoordelijk formuleren. Het bezwaar tegen naamwoordstijl, en het verlangen om dat bezwaar te onderbouwen, weegt dan het zwaarst. Vanuit de essentie van het advies ‘*vermijd de naamwoordstijl*’ is deze nadruk op het bezwaar van naamwoordstijl uiteraard niet onlogisch. Toch is dit een opmerkelijk gegeven, zeker nu in hoofdstuk 2 gebleken is dat de behandeling van naamwoordstijl in de algemene adviesliteratuur niet veel verschilt van die in de adviesliteratuur specifiek bestemd voor bepaalde doelgroepen of specifiek gericht op bepaalde genres. De schrijfadviseurs gaan er dus blijkbaar in overgrote meerderheid ook vanuit dat het bezwaar tegen naamwoordstijl zo zwaarwegend is dat het advies voor alle teksten hetzelfde moet zijn.¹

Op twee manieren kan het gebrek aan (taal)technische informatie en genregevoeligheid nadelig werken op de tweede mogelijke adviesambitie die ik in hoofdstuk 1 genoemd heb, die van de professionalisering van leken. Het gebrek aan expliciete (taal)technische informatie kan ervoor zorgen dat leken te weinig de mogelijkheid krijgen om hun schrijfcompetentie, in dit geval op het gebied van het toepassen van naamwoordstijl, dichter naar het niveau van de professionele schrijvers te brengen. In combinatie met de beperkte genregevoeligheid van het advies kan dit er vervolgens ook voor zorgen dat leken te weinig aangereikt krijgen om hun *genre*competenties dichter naar het niveau van de professionele schrijvers te brengen.

Of dit inderdaad zo is kan uiteraard alleen blijken uit onderzoek naar het reële gebruik dat beginnende en professionele schrijvers van naamwoordstijl maken, in diverse genres. In de hoofdstukken 5 en 6 zal ik rapporteren over het daadwerkelijke gebruik van naamwoordstijl in wetenschappelijke teksten en in voorlichtingsteksten op het gebied van gezondheid en welzijn. Deze genres verschillen van elkaar door hun domein, maar ook door hun tekstdoelen. Wetenschappelijke teksten horen bij de informatieve tekstsoorten, terwijl voorlichtingsteksten horen bij de meer persuasieve tekstsoorten. Met deze keuze voor twee duidelijk uiteenlopende genres creëer ik optimale omstandigheden voor het toetsen van het kennelijke uitgangspunt dat het niet nodig is om de advisering over naamwoordstijl genregevoelig te maken. Door bij de analyse van het gebruik van naamwoordstijl in de beide genres zowel teksten van beginnende schrijvers als teksten van professionele schrijvers te betrekken, kan ik nagaan of het terecht is dat de adviseurs zo weinig genregevoelig adviseren en zo terughoudend zijn met (taal) technische informatie.

1 Zoals duidelijk werd in 2.4.3 zijn er slechts twee publicaties die bepaalde teksttypen opvoeren waarin naamwoordstijl bij uitzondering wél gebruikt kan worden (type 6 van vormen van goed gebruik). Merk ook op dat de spaarzaamheid van de informatie over het actiegerichte ‘waar’ en ‘wanneer’ uit de component Uitwerking ook genregevoeligheid in de weg zou kunnen zitten. Het ‘waar’ en ‘wanneer’ van de toepassing van het advies zou namelijk heel goed per genre kunnen verschillen.

In dit hoofdstuk wil ik een begin maken met het onderzoek naar de descriptieve kwaliteit van het advies. Dat doe ik door nog eens in detail te kijken naar vooral de genregevoeligheid van het advies, en de rol van de stijldeugden daarbij (4.1). Vervolgens bekijk ik de relatie met wetenschappelijke kennis over het gebruik en de functie van (vormen van) naamwoordstijl in de beide genres. Mijn doel is hier om te onderzoeken in hoeverre de wetenschappelijke kennis over naamwoordstijl in deze beide genres aanleiding geeft om te veronderstellen dat een advies over naamwoordstijl genregevoelig zou moeten zijn, in ieder geval voor zover het deze beide genres betreft (paragraaf 4.2 en 4.3). Ten slotte (paragraaf 4.4) presenteer ik de hoofdvragen van het empirisch onderzoek over het gebruik van naamwoordstijl in de twee genres waarover ik in de hoofdstukken 5 en 6 rapporteer.

4.1 Genregevoeligheid en stijldeugden

In deze paragraaf recapituleer ik nog even welke inschattingen de adviseurs, blijkens de analyse van hoofdstuk 2, maken over de noodzaak voor genregevoeligheid van hun adviezen (4.1.1). Daarna bespreek ik de rol van de overkoepelende stijldeugden die in hoofdstuk 3 werden geïntroduceerd.

4.1.1. recapitulatie: genre- en doelgroepgevoeligheid als inperking

Zoals al bleek in hoofdstuk 2 gaan de adviseurs slechts bij uitzondering en op (zeer) lokaal niveau over tot een genre- of doelgroepgerichte aanpassing van het advies. Zij realiseren die aanpassing bijna uitsluitend door te kiezen voor een kwantitatieve inperking van de diversiteit aan gegevens. Van deze aanpak zijn in het corpus adviespublicaties vier toepassingen gevonden. De eerste toepassing doet zich voor bij de karakterisering van het fenomeen naamwoordstijl. Dat gebeurt in meerderheid van de gevallen met behulp van de beide elementen definiëring en voorbeelden, maar in publicaties die specifiek gericht zijn op een bepaald genre of een bepaalde doelgroep, kiezen de adviseurs er soms voor om naamwoordstijl alleen impliciet te omschrijven, met alleen concrete voorbeelden en geen definitie.

De tweede toepassing van deze kwantitatieve begrenzing is te zien bij de aantallen voorbeelden die van naamwoordstijl gegeven worden. Een inperking van het aantal verschillende voorbeelden kan leiden tot een meer begrensde profiel van naamwoordstijl. Ook hier lijken vooral de genre- en doelgroepspecifieke publicaties in het corpus voor begrenzing te kiezen: tien van de elf publicaties die een relatief begrensde beeld van naamwoordstijl aanbieden (door slechts één of twee concrete voorbeelden te geven) horen tot deze groepen. Hierbij moet onmiddellijk worden aangetekend dat er in het corpus ook doelgroep- en genregerichte adviespublicaties zijn die juist veel verschillende soorten concrete voorbeelden geven en daarmee komen tot een zeer heterogene karakterisering van naamwoord-

stijl. Een auteur als Lamers geeft in zijn adviesboeken voor diverse tekstgenres bijvoorbeeld juist veel voorbeelden.²

De derde toepassing van kwantitatieve begrenzing is te vinden bij de vormen van goed gebruik. Publicaties die adviseren aan specifieke doelgroepen of over specifieke genres informeren inhoudelijk niet spectaculair anders over het goed gebruik van naamwoordstijl³, maar beperken wel het aantal soorten goed gebruik dat ze de lezer voorhouden. Doelgroepgerichte adviespublicaties noemen (uiteeraard als ze vormen van goed gebruik noemen) steeds één soort, op één publicatie na die er twee noemt.⁴ Ditzelfde beeld is te zien bij de groep genrespecifieke publicaties: vijf van de zeven publicaties die een vorm van goed gebruik noemen beperken zich tot één vorm van goed gebruik.⁵ In de groep algemene adviespublicaties zijn de publicaties die maar één vorm van goed gebruik noemen juist duidelijk in de minderheid.

De vierde toepassing van kwantitatieve inperking is te vinden in de component Onderbouwing van het advies. In een paar gevallen beperken individuele auteurs de hoeveelheid bezwaren tegen naamwoordstijl als ze adviseren voor specifieke doelgroepen. Van der Horst⁶, bijvoorbeeld, noemt voor een algemeen publiek twee bezwaren tegen naamwoordstijl, op het gebied van verwerkingsgemak en aantrekkelijkheid, en onderbouwt deze bezwaren door een reeks aan negatieve effecten te noemen (op het gebied van duidelijkheid, dynamiek, toonzetting, aantrekkelijkheid, levendigheid en concreetheid). Voor een publiek van redacteurs noemt hij slechts het bezwaar op het gebied van verwerkingsgemak, alleen onderbouwd met negatieve effecten op het gebied van duidelijkheid en aantrekkelijkheid. Ook Tiggeler⁷ kiest voor een dergelijke aanpak. Hij noemt in zijn algemene adviespublicaties zelfs drie bezwaren (op het gebied van verwerkingsgemak, overtuigingskracht en aantrekkelijkheid), ondersteund door een opsomming van een groot aantal negatieve effecten, op het gebied van duidelijkheid, economie van formuleren, toonzetting en concreetheid. Voor webteksten

2 Hierbij is het niet altijd duidelijk waarom bepaalde voorbeeldtypen nu bij bepaalde genres extra zouden moeten voorkomen. Een uitzondering hierbij is het voorkomen van n-v-n-patronen in het adviesboek over PR- en reclameteksten. Dit laatste voorbeeldtype wordt nadrukkelijk opgevoerd als voorbeeld van naamwoordstijl in 'informatieve journalistieke teksten' en 'persuasieve journalistieke teksten' (Lamers, 1989b, pp. 62/63, [C8]).

3 Daar waar vormen van goed gebruik genoemd worden (in slechts 23 van de 44 publicaties) is het aandeel van de drie groepen publicaties niet bijzonder verschillend. Van de zeventien publicaties uit categorie A (algemene adviespublicaties) noemen er elf enigerlei vorm van goed gebruik. Die verhouding ligt niet veel anders in categorie B (publicaties specifiek voor bepaalde doelgroepen) en C (publicatie specifiek gericht op bepaalde genres): vijf van de twaalf, en zeven van de vijftien. Zie verder hoofdstuk 2.

4 Overduin (1986 [B8]).

5 Één publicatie noemt twee vormen van goed gebruik (Veering, 1962 [C2]). Een uitzondering binnen deze groep is Veering (1976b [C3]). In deze publicatie worden vier vormen van goed gebruik genoemd.

6 Van der Horst is auteur van een algemene adviespublicatie (1996 [A6]) en van een publicatie voor redacteurs (1993 [B5]).

7 Tiggeler is auteur van een algemeen adviesboek (2003 [A16], en mede-auteur van een adviesboek over webteksten (Tiggeler & Doeve, 2000 [C9]).

noemt hij slechts het bezwaar op het gebied van verwerkingsgemak, alleen ondersteund door negatieve effecten op het gebied van economie van formuleren en levendigheid.

Bij specifieke doelgroepen of bij specifieke tekstgenres kiezen de adviseurs dus verhoudingsgewijs vaker voor een kwantitatieve begrenzing van het fenomeen naamwoordstijl. Daarmee kiezen ze ook sterker dan over het geheel genomen het geval is voor terughoudendheid op het gebied van de (taal)technische informatie. Adviseurs die een expliciete definiëring van het fenomeen naamwoordstijl achterwege laten, laten daarmee immers ook een (enigszins) grammaticaal signalement van naamwoordstijl achterwege. Eenzelfde effect is te verwachten als adviseurs weinig of geen vormen van goed gebruik noemen. Zij zullen dan vanzelf minder informatie geven die het mogelijk maakt om af te wegen wanneer naamwoordstijl wel en niet kan worden toegepast.

Bij dit alles is een *inhoudelijke* aanpassing van het advies ten behoeve van specifieke doelgroepen of tekstgenres slechts in incidentele gevallen waar te nemen. Een van die gevallen is het verschil in de karakterisering van naamwoordstijl in Tiggeler (2003 ([A16]) ten opzichte van Tiggeler en Doeve (2000 ([C9])). In de algemene adviespublicatie [A16] wordt naamwoordstijl gedefinieerd als een verschijnsel dat te herkennen is aan de aanwezigheid van zelfstandig naamwoorden in plaats van werkwoorden, waarbij ter verdere karakterisering voorbeelden volgen van nominalisaties, grammaticale metaforen, n-v-n-patronen, voorzetsels en bleke werkwoorden. Specifiek voor webteksten ([C9]) wordt naamwoordstijl gedefinieerd als een verschijnsel van *veel* nominalisaties, en verder gekarakteriseerd met voorbeelden van nominalisaties, n-v-n-patronen, voorzetsels, bleke werkwoorden en verbonominale constructies.

Ook het auteursduo Steehouder en Jansen hanteert verschillende karakterisering per tekstgenre. Voor aspirant-schrijvers van softwarehandleidingen definiëren deze auteurs naamwoordstijl als een fenomeen van veel nominalisaties, met als voorbeelden nominalisaties, andere afleidingen en gevallen van n-v-n-patronen ([C1]). Bij de advisering over formuleren schetsen zij een ander beeld: naamwoordstijl is daar nominalisering, met als voorbeelden nominalisaties, opgetuigde nominalisaties en n-v-n-patronen ([C11]).⁸ Er is echter op dit gebied geen systematiek te zien die boven het individuele niveau uitgaat.

Op het punt van goed gebruik van naamwoordstijl zijn mogelijke inhoudelijke aanpassingen eveneens alleen op individuele basis waar te nemen. In de groep genrespecifieke publicaties zijn er bijvoorbeeld slechts twee gevallen waarin de vorm van goed gebruik werkelijk inhoudelijk aangepast lijkt aan het betreffende genre. Dit is het geval in Hendrickx en Van der Spek (1993 [C10]), en Jaspers en Roodhof (1992 [C14]). Hier wordt met het oog op softwarehandleidingen en beleidsnota's exclusief een vorm van goed gebruik aangeraden die te

maken heeft met de positie van de handelende persoon. In de andere publicaties uit deze groep overheersen vormen van goed gebruik op het gebied van tekstuele toepassingen, die dus niet specifiek hoeven te zijn voor specifieke genres. Ook bij doelgroepgerichte adviespublicaties valt niet op dat de genoemde vormen van goed gebruik systematisch toegespitst zijn op hun doelgroepen. Zo noemt de ene publicatie voor ambtenaren kwesties rond de positie van de handelende persoon als mogelijke vorm van goed gebruik, terwijl in de andere kwesties van toonzetting worden opgevoerd.⁹

Zeker op het vlak van het ‘waarom’ van het advies overheerst bij de adviseurs de gedachte dat er op grond van teksttypen of doelgroepen geen bijzondere criteria te verwachten zijn. Zelfs binnen groepen van publicaties die over het zelfde genre gaan of voor dezelfde doelgroep geschreven zijn tekenen zich geen specifieke patronen af. Zo zijn er binnen de verwante groep van publicaties die adviseren aan ambtenaren en/of over beleidsteksten¹⁰ drie algemene bezwaren tegen naamwoordstijl te vinden: rond verwerkingsgemak, stijl en formulering en ook toonzetting. Ook de drie publicaties die adviseren over meer journalistieke en populariserende teksten¹¹ verschillen onderling: de een noemt bezwaren met betrekking tot het verwerkingsgemak, de andere twee zien problemen met betrekking tot aantrekkelijkheid.

Dit beeld herhaalt zich als het gaat om de concrete effecten die het algemene bezwaar moeten ondersteunen. Alleen effecten die te maken hebben met ‘abstractheid’ en ‘zinsbouw’ (de gebieden 8 en 9, zie 2.3.2) zijn in die zin bijzonder, dat ze niet genoemd worden door respectievelijk doelgroepgerichte publicaties en genrespecifieke adviespublicaties (maar het zinsbouweffect wordt in het corpus maar twee keer genoemd). Ook bij intern verwante groepen van adviesteksten is er een grote variëteit aan effecten: de negatieve effecten die voor de ambtelijke doelgroep worden genoemd verschillen niet van de negatieve effecten die te vinden zijn binnen de groep publicaties die adviseert over meer ‘journalistieke’ teksten.

Op het niveau van individuele auteurs is eveneens te zien dat specifieke eisen op grond van teksttype of doelgroep nauwelijks een rol spelen. Een goede illustratie van dit gegeven leveren de publicaties van Lamers, over respectievelijk wetenschappelijke teksten, technische teksten, beleidsteksten en PR- en reclame-teksten.¹² Voor alle genres wordt het advies om naamwoordstijl te vermijden onderbouwd met het algemene bezwaar van verwerkingsgemak, dat alleen in het geval van wetenschappelijke teksten kan worden genegeerd als er een vaste term of een vast begrip aan de orde is.¹³ Voor alle genres krijgt dit bezwaar ondersteuning in de vorm van negatieve effecten op het gebied van begrijpelijkheid; alleen voor de genres beleidsteksten en PR- en reclameteksten noemt Lamers daarbij nog een

9 Ministerie van OC en W (1998a [B3]), Ministerie van OC en W (1998b [B4]).

10 [B3], [B4], [B13], [C14] en [C7].

11 [C8], [C12], [C13].

12 Lamers (1986 [C5], 1988[C6], 1989a [C7], 1989b[C8]).

13 Goed gebruik op het gebied van tekstuele toepassingen.

negatief effect op het punt van duidelijkheid (verhullend taalgebruik). Een voorbeeld van een individuele uitzondering op dit beeld is weer de aanpak van het auteursduo Steehouder en Jansen. Steehouder en Jansen (1997 [C1]) formuleren voor softwarehandleidingen een bezwaar op het gebied van verwerkingsgemak, met als onderbouwing een negatief effect op het gebied van begrijpelijkheid; Jansen et al. (1989 [C11]) zien bij de advisering over formulieren een ander bezwaar, op het gebied van stijl en formulering, met als ondersteuning een negatief effect op het gebied van toonzetting.

Samenvattend: *als* het advies ‘vermijd de naamwoordstijl’ wordt toegespitst op doelgroep of genre, gebeurt dat vooral in kwantitatieve zin. Met name in de component Uitwerking is te zien dat de adviseurs informatie voor specifieke doelgroepen of voor specifieke genres in een aantal gevallen inperken. Inhoudelijk gezien snijden ze de informatie slechts incidenteel toe op mogelijke genre- of doelgroepgerelateerde uitdagingen. In de component Onderbouwing is nog minder sprake van aanpassing aan doelgroep of genre. Als dit zou komen doordat het bezwaar tegen naamwoordstijl zo zwaarwegend is dat naamwoordstijl overal op dezelfde manier vermeden moet worden, is het opmerkelijk dat er zoveel verschillende bezwaren genoemd worden, in losse samenhang met een variëteit aan concrete effecten. In 4.1.2 besteed ik daarom opnieuw aandacht aan de overkoepelende stijldeugden die in hoofdstuk 3 al aan de orde kwamen.

4.1.2 de stijldeugden en de afstemming op genres en doelgroepen

In hoofdstuk 3 is besproken hoe de groeiende invloed van overkoepelende stijldeugden heeft bijgedragen aan het gebrek aan samenhang in het advies als geheel. Ondermeer als gevolg van het gebrek aan selectie op basis van de stijldeugd is er een vrij losse samenhang ontstaan tussen het bezwaar tegen naamwoordstijl (in de vorm van de stijldeugd) en de concrete effecten die vanouds aan dit fenomeen verbonden worden. Doordat over het geheel genomen alle effecten blijven meedoen is er nauwelijks sprake van een duidelijke cesuur tussen de afzonderlijke stijldeugden en hun ondersteuning, en zijn er, met één uitzondering, dus ook geen duidelijke intern samenhangende stromingen te bekennen.

Het is de vraag wat de achtergrond is van deze situatie. Een mogelijk antwoord is, dat de bezwaren (en daarmee de (sub)stijldeugden) in de opvatting van de adviseurs onderling uitwisselbaar zijn. In 3.1 is al opgemerkt dat er in de Nederlandse taalverzorgingspraktijk een graduele verschuiving te zien is van beperkte aandacht voor stilistische keuzes op het gebied van goede stijl en toonzetting - verbonden aan specifieke genres - naar een veel omvattender aandacht voor een benadering van stijl die zich concentreert op communicatieve doelmatigheid. Communicatieve doelmatigheid werd daarbij begrepen als het resultaat van stilistische keuzes die in dienst staan van passende toonzetting en efficiënte informatie-overdracht. Zaken als duidelijkheid, beknoptheid, begrijpelijkheid en

aantrekkelijkheid spelen hierbij al een rol. Aanvankelijk was deze benadering nog altijd gerelateerd aan bepaalde genre-eisen, maar gaandeweg moesten *alle* stilistische afwegingen volgens de adviseurs te maken hebben met communicatieve doelmatigheid. In de Nederlandse taalverzorgingspraktijk resulteert dit in een situatie waarin concepten als begrijpelijkheid, duidelijkheid, aantrekkelijkheid etc. een eigen positie krijgen als stijldeugd (zie ook 3.4). Precies deze concepten blijven echter ook, als vanouds, een rol spelen bij de invulling van de stijldeugden ‘goede stijl en formulering’ en ‘toonzetting’. Daarmee komen deze stijldeugden (en de bijbehorende concrete effecten) inhoudelijk in elkaars verlengde te liggen, wat ook verklaart dat een aantal adviespublicaties uit het corpus ervoor kiezen om stijldeugden als ‘verwerkingsgemak’ en ‘toonzetting’ te combineren (zie hoofdstuk 2).

Op het eerste gezicht (of: in de ogen van leken) is het opmerkelijk dat ook de stijldeugden ‘verwerkingsgemak’ en ‘aantrekkelijkheid’ gecombineerd kunnen worden¹⁴: van de negentien publicaties in het corpus die adviseren vanuit de stijldeugd ‘verwerkingsgemak’ doen twee publicaties dat in combinatie met de stijldeugd ‘aantrekkelijkheid’, twee in combinaties met ‘aantrekkelijkheid’ en ‘toonzetting’¹⁵ en één publicatie combineert verwerkingsgemak met aantrekkelijkheid en overtuigingskracht. Binnen de traditie van het leesbaarheidsonderzoek, dat vanaf de jaren zeventig steeds meer aandacht kreeg, is deze complementariteit echter vrij vanzelfsprekend; de concepten duidelijkheid, begrijpelijkheid en aantrekkelijkheid worden in elkaars verlengde gezien, waarbij ‘aantrekkelijkheid’ wordt opgevat als alles wat een tekst aangenaam om te lezen maakt. Vergelijk de definitie van ‘leesbaar’ in Van Hauwermeiren (1975): ‘1. duidelijk; 2. begrijpelijk; 3. boeiend om te lezen’ (1975, p. 5). Van Hauwermeiren laat zien dat ‘duidelijkheid’ in de wordingsgeschiedenis van het leesbaarheidsonderzoek aanvankelijk de boventoon voerde¹⁶, waarna de nadruk later viel op de factoren ‘begrijpelijk’ en ‘boeiend/aangenaam om te lezen’. Op deze manier houden, aldus Van Hauwermeiren (1975, p. 5), ‘alle studies die de ‘leesbaarheid’ tot object hebben’ met elkaar verband, ongeacht of leesbaar gezien wordt als synoniem met ‘duidelijk’, ‘begrijpelijk’ of ‘aangenaam om te lezen’. Het verband ziet Van Hauwermeiren als volgt:

14 Bijzonder duidelijk wordt dit in de dimensionele benadering van *Leren Communiceren*. Vergelijk bijvoorbeeld Steehouder et al (1999 [A10]), waarin naamwoordstijl geïntroduceerd wordt onder ‘moeilijkheid’ (1999, p. 177). Vervolgens wordt gesteld dat alle tekstenmerken onder ‘moeilijkheid’ de ‘levendigheid’ en de ‘afstandelijkheid’ beïnvloeden (1999, p. 195; 1999, p. 202).

15 Let wel: dit zijn twee verschillende drukken van hetzelfde boek: Steehouder et al. (1992 [A9]) en Steehouder et al. (1999 [A10]).

16 In de vorm van onderzoek naar de effecten van lettertype, witspaties, kleur van papier en dergelijke (‘legibility’).

We zouden durven stellen dat de duidelijkheid de begrijpelijkheid in de hand werkt en het lezen aangenaam maakt. Verder wordt een tekst begrijpelijker naarmate hij boeiend is en viceversa: als men geboeid wordt, overwint men gemakkelijker de moeilijkheden die de tekst biedt en wat men gemakkelijker leest, leest men liever dan wat moeilijk uitvalt. (1975, p. 5)

In veel adviesboeken die opereren met een stijldeugd uit de groep ‘verwerkingsgemak’ is deze opvatting terug te vinden. De uitleg over begrijpelijkheid staat in het kader van leesgemak, en daarbij wordt ook melding gemaakt van het belang van ‘leesplezier’ (vergelijk Renkema, 1989 [A4]). Concrete negatieve effecten op het gebied van levendigheid worden daarbij dan ook omschreven met termen als ‘saai, droog’ etc. Typierend is bijvoorbeeld de omschrijving van aantrekkelijkheid in Van der Horst (1996 [A6]): onder dit concept vallen ‘allerlei factoren die ervoor moeten zorgen dat de lezer blijft lezen en niet in slaap valt’ (1996, p. 165).

Binnen de in Nederland invloedrijke leesbaarheidstraditie konden, met andere woorden, concepten als ‘begripelijkheid’ en ‘aangenaam om te lezen’ goed met elkaar worden gecombineerd. Soms kreeg de combinatie vorm door de advisering over naamwoordstijl nadrukkelijk onder beide stijldeugden te plaatsen (als het ware bij wijze van dubbele stijldeugd). In andere gevallen, met name waar de adviseur werkt met een uitsplitsing in substijldeugden, kreeg naamwoordstijl met evenveel gemak een plaats onder een substijldeugd uit de hoek van nadrukkelijk ‘verwerkingsgemak’ als onder een substijldeugd uit de categorie ‘aantrekkelijkheid’. Door deze verwevenheid is verder te begrijpen dat adviseurs concrete effecten op het gebied van levendigheid kunnen opvoeren als effect dat een bezwaar uit de categorie verwerkingsgemak moet ondersteunen, maar ook als een effect dat een bezwaar uit de categorie aantrekkelijkheid onderbouwt. In hoofdstuk 3 was hiervan al een voorbeeld te zien, aan de hand van de diverse drukken van de *Schrijfwijzer*. In Renkema (1982 ([A3])) wordt een effect uit de rubriek levendigheid (‘droog, saai, zakelijk’) aangevoerd ter onderbouwing van het algemene bezwaar op het gebied van verwerkingsgemak. In de volgende drukken verschuift het bezwaar tegen naamwoordstijl als gevolg van een verdere verkaveling in substijldeugden naar aantrekkelijkheid (Renkema, 1989, 1995 en 2002 [A4, A5, A15]). Daarbij wordt hetzelfde effect opgevoerd, zij het wel in een wat andere groepering, namelijk met een effect op het gebied van dynamiek (‘weinig activiteit uitstralend’).

Eén groep publicaties onttrekt zich echter aan deze inwisselbaarheid. Het gaat hier om de kleine groep van zeven publicaties die exclusief vanuit de (sub) stijldeugd ‘aantrekkelijkheid’ adviseert.¹⁷ De exclusieve positie van ‘aantrekkelijkheid’ in deze groep kan het gevolg zijn van een verkaveling in substijldeugden,

17 De publicatie Burger en De Jong (1997 [A1]), die de stijldeugd overtuigingskracht combineert met die van toonzetting, vertoont hetzelfde beeld. Deze publicatie komt nog aan de orde.

van een groeiende twijfel aan de complementariteit van verwerkingsgemak en aantrekkelijkheid, of van een groeiende aandacht voor een zelfstandig fenomeen aantrekkelijkheid (zie bijvoorbeeld Van der Spek, 1989; Van der Spek, 1995; vergelijk ook Maureau, 1983 voor opmerkingen over de verschuivingen in de positie van begrijpelijkheid tegenover aantrekkelijkheid). Hoe dan ook, van belang is dat deze publicaties zich van de andere publicaties onderscheiden doordat ze niet alleen op een eigen manier de concrete effecten toeschrijven naar de (sub) stijldeugd, maar ook geen concrete negatieve effecten op het gebied van begrijpelijkheid, duidelijkheid of zinseconomie (beknoptheid) aan naamwoordstijl verbinden. Zoals in hoofdstuk 3 al is opgemerkt, passen deze adviesboeken dus juist wel selectie van concrete effecten toe. Weliswaar is het wegselecteren van drie effecten getalsmatig niet zo indrukwekkend, maar interessant is dat het hier precies om effecten gaat die te maken hebben met begrijpelijkheid en toegankelijkheid (duidelijkheid, geen omhaal van woorden etc.). Hiermee heeft deze groep adviesboeken een eigen positie in het geheel van de schrijfadvisering over naamwoordstijl. Ik bekijk deze groep nog in wat meer detail.

De groep bestaat uit drie verschillende drukken van de *Schrijfwijzer* (Renkema, 1989, 1995, 2002, [A4], [A5], A15]), waarin naamwoordstijl behandeld wordt onder de vlag van de substijldeugd aantrekkelijkheid. Daarnaast behoren tot deze groep twee adviesboeken die specifiek adviseren over populariserende en journalistieke teksten (Elling & Van der Spek, 1983 [C12]) en Donkers & Willems, 2002 [C13]). Donkers en Willems bespreken naamwoordstijl onder de stijldimensie aantrekkelijkheid, Elling en Van der Spek hebben expliciet besloten naamwoordstijl te verkavelen naar een hoofdstuk over aantrekkelijkheid van teksten (en niet op te nemen in het hoofdstuk over duidelijkheid in teksten). Een dergelijke duidelijke keuze is ook te vinden in Nederhoed (1981 [B9]), waar naamwoordstijl behandeld wordt als middel dat negatief werkt op de aantrekkelijkheid van zinsbouw (en niet op overzichtelijkheid van zinsbouw) en in Verhoeven en Wekking (1991 [A12]) waar naamwoordstijl besproken wordt onder de stilistische norm van aantrekkelijke zinsbouw (en niet die van heldere zinsbouw of correcte zinsbouw).

Bij deze publicaties is het nadrukkelijk niet zo, dat het idee van begrijpelijkheid als onderdeel van de kwaliteit van teksten niet belangrijk zou zijn. Dat blijkt bijvoorbeeld nog eens duidelijk uit de volgende uitspraak:

Stel dat uw tekst voldoende nieuwswaarde heeft voor de lezer, dat er een goede aansluiting is bij zijn ervaringswereld en situatie, en dat de inhoud begrijpelijk is. Dan nog kan het gebeuren, dat uw proeflezers niet erg enthousiast reageren. Mogelijk schort er dan iets aan de aantrekkelijkheid van het geheel. (Elling & Van der Spek, 1983, p. 117)

De beslissing is echter genomen dat naamwoordstijl specifiek bedreigend is voor het bereiken van de (sub)stijldeugd aantrekkelijkheid. Zoals al eerder opgemerkt (3.4.2), brengt dit een eigen selectie van concrete effecten met zich mee, op het gebied van dynamiek, toonzetting, aantrekkelijkheid, concreetheid en levendigheid. Als we deze groep publicaties afzetten tegen alle groepen die adviseren vanuit de leesbaarheidstraditie, zouden we op grond van deze eigen selectie toch een grotere rol voor de stijldeugden kunnen afleiden dan aanvankelijk gerechtvaardigd leek. In ieder geval zou de (sub)stijldeugd nadrukkelijker dan aanvankelijk gedacht een selecterende rol kunnen hebben voor wat betreft de concrete effecten van naamwoordstijl zoals die aan de leken worden voorgelaten. Hiermee zou het karakter van een (sub)stijldeugd ook sterker dan gedacht gevolgen hebben voor de identiteit van het middel naamwoordstijl.

De behandeling van naamwoordstijl in Burger en De Jong (1997 [A1]) biedt aanvullende ondersteuning voor deze gedachte. Dit handboek adviseert vanuit de stijldeugden toonzetting en overtuigingskracht, als specifieke invulling van het concept aantrekkelijkheid. Daarmee benaderen Burger en De Jong (1997) aantrekkelijkheid als enige publicatie in het corpus adviesboeken zonder enige relatie met kwesties van begrijpelijkheid. Bij de rubricering van naamwoordstijl onder de substijldeugd concreetheid wordt duidelijk dat Burger en De Jong concreetheid niet zien als een substijldeugd die ertoe zal leiden dat een tekst levendiger wordt in de zin van ‘aangenaam om te lezen’ (en daarmee uiteindelijk ook begrijpelijker), maar dat ze concreetheid zien als een instrument om de overtuigingskracht van een tekst te verhogen. Als een schrijver het abstracte concreet maakt, zo is de gedachte, kunnen lezers zich meer voorstellen bij de tekst, en daarmee zullen ze sneller overtuigd raken van beweringen.

Burger en De Jong gebruiken voor deze redenering onder meer het bekende adagium ‘show, don’t tell’, vrij vertaald naar de tegenstellingen vertonen tegenover vertellen, iets laten zien tegenover iets zeggen, en ten slotte iets bewijzen tegenover iets beweren (Burger & De Jong, 1997, p. 63). Concreetheid werkt met andere woorden als ondersteuning voor een bewering, en staat dus in dienst van de bewijskracht:

[Maar] het beste middel om de lezer van zulke¹⁸ uitspraken te overtuigen, blijven concrete mededelingen. Wij houden onszelf wel eens voor dat we algemene uitspraken moeten *verdienen* met concrete details: we proberen algemene uitspraken pas op te schrijven als we genoeg concrete details verzameld hebben om ze te schragen. (1997, pp. 65/66)

Daarmee passen Burger en De Jong een bekend principe uit het domein van de ‘creative writing’ en de journalistiek¹⁹ toe op het domein van het zakelijk schrijven.

18 Bedoeld worden: abstracte en algemene uitspraken (Burger & De Jong, 1997, p. 65)

19 Vergelijk bijvoorbeeld Browne en King (2004) en Van Leeuwen en Truijens (1987).

Dit is gebruikelijk in de Amerikaanse adviestraditie. Vergelijk: 'Fiction requires concrete details to give an air of reality; non fiction requires it for clarity and authority' (Cheney, 1983, p. 156). Ook meer in het algemeen oriënteren Burger en De Jong zich op deze adviestraditie, waarin genres als PR, journalistiek en fictie een grote rol spelen.²⁰ Dit wordt duidelijk uit de literatuurverwijzingen, en blijkt ook uit de inleiding van het boek, waarin Burger en De Jong hun oriëntatie bespreken:

We verbaasden ons over de stortvloed aan boeken over correct en duidelijk schrijven in de jaren '80, een stroom die in de jaren '90 nog altijd niet is opgedroogd. En niet minder over het ontbreken van boeken over een aantrekkelijke stijl, terwijl daar in Engeland en Amerika een benijdenswaardige traditie in is. (1997, p. 16)

In hoofdstuk 3 is al duidelijk geworden dat met deze benadering de categorisatie van naamwoordstijl sterk beïnvloed wordt: Burger en De Jong categoriseren naamwoordstijl met andere 'concretiseringstechnieken' als 'laat de feiten voor zichzelf spreken', 'wees specifiek', 'vertoon met veelzeggende details', 'maak rake beschrijvingen', 'schrijf filmisch', 'prikkel alle zintuigen', 'geef voorbeelden', 'gebruik opsommingen', 'verlevendig door personificatie', 'maak het verleden actueel met de tegenwoordige tijd', 'bewijs het met cijfers', en 'presenteer cijfers met de menselijke maat'. Maar er is ook een duidelijke uitwerking op de selectie van concrete effecten van naamwoordstijl waar te nemen: Burger en De Jong noemen effecten op het gebied van toonzetting, aantrekkelijkheid en abstractheid – en niet op het gebied van begrijpelijkheid, duidelijkheid of zinseconomie (beknoptheid). Hiermee maken ze dus eenzelfde selectie als de groep publicaties die exclusief adviseert vanuit de (sub)stijldeugd aantrekkelijkheid.

Met dit accent op aantrekkelijkheid om te overtuigen onderscheiden Burger en De Jong zich nadrukkelijker dan wie dan ook van de hoofdstroom van de Nederlandse schrijfadviestraditie.²¹ De component overtuigingskracht, in de vorm van aandacht voor de geloofwaardigheid van teksten of formuleringen, komt in het corpus adviespublicaties alleen nog voor in Lamers (1989a [C7]) en Drop en De Vries (1977 [A7]). In deze publicaties staat geloofwaardigheid echter in relatie tot begrijpelijkheid. Lamers (1989a) noemt geloofwaardigheid in de inleiding op het hoofdstuk 'Begrijpelijke formulering van beleidstaal' als een mogelijk neveneffect van begrijpelijkheid:

²⁰ Schuurs en Breij (2008) zien ook invloeden van de klassieke retorica in het Handboek Stijl (ze baseren zich daarbij op de tweede druk uit 2002). NB: de Amerikaanse schrijfadviestraditie is vanouds veel steviger geïnspireerd op de klassieke retorica dan de Nederlandse. Vergelijk ook Van der Wal (2007).

²¹ Het andere adviesboek dat de stijldeugd overtuigingskracht hanteert (Tiggeler, 2003), combineert die stijldeugd met de meer gebruikelijke stijldeugden begrijpelijkheid en aantrekkelijkheid. Merk op dat Tiggeler (2003) dan ook *wel* melding maakt van effecten op het gebied van duidelijkheid en zinseconomie (beknoptheid).

Enkele taalvormen komen typerend vaak voor in beleidstaal. Deze zijn nu tevens ook de vormen die het taalkundige onderzoek als ‘moeilijk’ heeft achterhaald. In beleidsstukken, brieven en notulen die begrijpelijk willen zijn, horen deze taalvormen niet thuis. Begrijpelijkheid van een nota of brief is de eerste voorwaarde voor de geloofwaardigheid ervan. (1989a, p. 145)

Drop en De Vries brengen op een vergelijkbare manier duidelijkheid, aantrekkelijkheid en geloofwaardigheid met elkaar in verband:

De duidelijkheid van de formulering heeft invloed op de bereidheid van uw lezer die tekst te gaan lezen en moeite te doen voor het begrip van een moeilijke inhoud; en ook op zijn waardering voor uw tekst. Uw formulering moet ook aantrekkelijk zijn: u moet uw lezer boeien, zodat hij met aandacht gaat en blijft lezen. Uw formulering kan de indruk wekken dat uw stuk interessant is (nieuws waarde heeft); of niet. Dit ongeacht de inhoud. Uw formulering moet tenslotte geloofwaardig zijn. Ze kan uw lezer een bepaald oordeel of vooroordeel geven over uw geloofwaardigheid, eveneens ongeacht de reële betrouwbaarheid van de inhoud. De finesses van formulering dienen deels een zakelijk doel: begrip van de inhoud. Maar ze dienen ook, en waarschijnlijk vooral ook, een emotioneel of affectief doel: indruk op de lezer. (Drop & De Vries, 1977, pp. 217/218)

Het aspect geloofwaardigheid wordt in de feitelijke besprekingen van formuleringen overigens alleen verbonden aan onhandigheden en fouten in de formulering (spelfouten, taalfouten, onhandige beeldd spraak) en aan het treffen van een verkeerde toon (agressief of ironisch).

Het verschil in focus tussen deze twee publicaties en Burger en De Jong (1997 [A1]) is evident. Dit verschil weerspiegelt zich ook in het type effecten dat aan naamwoordstijl wordt verbonden: Lamers (1989a [C7]) noemt alleen de effecten op het gebied van begrijpelijkheid en duidelijkheid, en Drop en De Vries (1977 [A7]) noemen de effecten duidelijkheid en levendigheid. Een verdere invloed is te zien in de uitzonderlijke manier waarop Burger en De Jong (1997 [A1]) de opgevoerde effecten inhoudelijk invullen (zie ook 3.4.3). Opvallend is met name de retorische toonzetting in de bespreking van het effect abstractheid. Burger en De Jong stellen dat abstractheid (met name door het ontbreken van de handelende persoon) een handeling een algemeen geldend, wetenschappelijk tintje kan geven, en een persoonlijke mening strategisch kan veralgemenen. Ook kan abstractheid ervoor zorgen dat een beschuldigende toon achterwege blijft, juist omdat de verantwoordelijke niet genoemd (hoeft) te worden. Een dergelijke retorische toonzetting valt ook op bij een van de vormen van goed gebruik:

naamwoordstijl, aldus Burger en De Jong, kan goed van pas komen als er uitspraken gedaan moeten worden die geen tegenspraak dulden dan wel het aanzien moeten krijgen van algemene waarheden.

Deze retorisch toonzetting komt alleen voor bij Burger en De Jong (1997 [A1]). Hij komt bijvoorbeeld niet voor in de drie publicaties in het corpus die adviseren over bedrijfscommunicatie en PR- en reclameteksten, genres waar een retorische component bij uitstek te verwachten zou zijn. Lamers (1989b [C8]) en Van Ommen en Kuppenveld (1986 [B10]) noemen alleen effecten op het gebied van begrijpelijkheid en/of duidelijkheid, Van Ommen en Kuppenveld (1991 [B11]) noemt alleen een effect op het gebied van zinsdynamiek. Het ligt voor de hand om hier weer een relatie te zien met het feit dat deze publicaties adviseren vanuit de stijldeugden verwerkingsgemak en stijl en formulering. Ook de retorische invulling die Burger en De Jong (1997 [A1]) geven van het goed gebruik op grond van de positie van de handelende persoon, komt in deze adviesboeken over persuasief getinte teksttypen niet voor. Voor een groot gedeelte komt dat echter doordat deze groep, zelfs als hij zeer ruim wordt genomen²², überhaupt geen vormen van goed gebruik noemt. Alleen Elling en Van der Spek (1983 [C12]) noemen een vorm van goed gebruik voor naamwoordstijl, maar die is van het type tekstuele toepassingen.

Hoe spaarzaam de retorische invulling van effecten of vormen van goed gebruik in het corpus adviespublicaties voorkomt, kan nog blijken uit het feit dat er in het corpus adviespublicaties buiten Burger en De Jong (1997 [A1]) maar op één plaats sprake is van strategisch gebruik van de positie van de handelende persoon. Het gaat dan om een passage in Jaspers en Roodhof (1992 [C14]). In deze publicatie over beleidsnota's wordt het negatieve effect dat naamwoordstijl heeft op de duidelijkheid genuanceerd door strategisch getint goed gebruik als in (1):

- (1) Met betrekking tot het ontwikkelen van nieuwe produkten kan gezegd worden dat dit een vergroting van de kans op het ontsluiten van nieuwe markten betekent. (1992, p. 356)

Jaspers en Roodhof voeren aan dat bij gebruik van naamwoordstijl als in (1) niemand zich verplicht zal voelen om daadwerkelijk met de ontwikkeling aan de gang te gaan. De kans dat (1) wordt geaccepteerd als voornemen wordt daarmee vergroot.

Als we de zojuist besproken invloed van de (sub)stijldeugden aantrekkelijkheid en overtuigingskracht op de selectie en presentatie van de effecten van naamwoordstijl combineren en vergelijken met de invloed van de overige stijldeugden, valt er een voorzichtigte conclusie te trekken. Namelijk: de behandeling van de bezwaren

²² En wordt uitgebreid met Looijmans en Palm-Hoebé (1986 [C4]), Elling en Van der Spek (1983 [C12]), Donkers en Willems (2002 [C13]).

en effecten van het fenomeen naamwoordstijl in de Nederlandse adviesliteratuur is in overwegende mate beïnvloed door de traditie van het leesbaarheidsonderzoek. Er is wel een alternatieve visie op de bezwaren en effecten van naamwoordstijl, maar deze visie heeft een marginale positie doordat de invloed van de retorische traditie in de Nederlandse taalverzorging klein is, of in ieder geval lang zo sterk niet als in de Verenigde Staten. In het verlengde van deze conclusie is de gedachte aannemelijk dat het feit dat er in de Nederlandse schrijfadvisieboeken (met uitzondering dus van Burger & De Jong, 1997 [A1]) zo weinig retorisch getinte effecten en eigenschappen voor naamwoordstijl genoemd worden, te maken heeft met de positie van ‘retorica’ in de algemene context van de schrijfadvisering in Nederland (zie ook Onrust, 2005).

De dominante positie van de leesbaarheidstraditie in de Nederlandse taalverzorgingspraktijk verklaart zo bezien dus in ieder geval dat er over het geheel genomen geen specifieke toespitsing op het gebruik van naamwoordstijl in persuasieve genres te zien is. Bovendien krijgen leken die persuasief getinte teksten (of tekstpassages) moeten schrijven hierdoor weinig ondersteuning van de Nederlandse schrijfadvisers. Dit is mogelijk een probleem voor het verwerven van genrecompetentie: door het onderbelicht blijven van informatie over retorisch getinte effecten van naamwoordstijl en over retorisch getint goed gebruik van de naamwoordstijl zal het voor leken moeilijk worden om zich een belangrijk aspect van professioneel persuasief schrijven eigen te maken. Ook in adviesboeken gericht op persuasieve genres is de kans immers groot dat bijvoorbeeld de grammaticale metafoor in (2) zal worden afgeraden in verband met gevaren voor het verwerkings- of leesgemak:

- (2) Bij het besluit genomen door de burgemeester, is mijn cliënt niet gevraagd om zijn zienswijze naar voren te brengen, hij had gehoord moeten worden op grond van art. 4.7 en 4.8 Awb. *Het naar voren brengen van de zienswijze door mijn cliënt*, zou mogelijk een impact kunnen hebben op de beslissing die genomen zou worden.

Merk op dat de grammaticale metafoor in (2) ook besproken zou kunnen worden in termen van gemiste retorische kansen: de kern van de bewering in de voorbeeldzin is namelijk vooral dat de te nemen beslissing anders uit had kunnen vallen *als* de cliënt maar zijn verhaal had kunnen doen. Deze crux komt duidelijker voor het voetlicht met een herschrijving als (3):

- (3) Bij het besluit genomen door de burgemeester, is mijn cliënt niet gevraagd om zijn zienswijze naar voren te brengen, hij had gehoord moeten worden op grond van art. 4.7 en 4.8 Awb. *Als mijn cliënt zijn zienswijze naar voren had kunnen brengen*, zou dat mogelijk een impact kunnen hebben op de beslissing die genomen zou worden.

De kans op een dergelijk retorisch getint advies is door de overheersende positie van de leesbaarheidstraditie echter klein.

Zoals al eerder opgemerkt kan alleen onderzoek naar het daadwerkelijke gebruik van naamwoordstijl in verschillende genres antwoord geven op de vraag of het gebrek aan genrespecifieke toespitsing van het advies ‘vermijd de naamwoordstijl’ problematisch zou kunnen zijn voor het ontwikkelen van de genrecompetentie van niet-professionele schrijvers. Op basis van de situatie in de adviespraktijk zoals ik die in deze paragraaf besproken heb, is het ontbreken van aandacht voor retorische aspecten een aspect dat bij een dergelijk onderzoek zeker aan de orde moet komen. In de hoofdstukken 5 en 6 kom ik daarom specifiek terug op het karakter van het daadwerkelijk naamwoordstijlgebruik van beginnende en professionele schrijvers in het meer persuasieve genre van voorlichtingsteksten op het gebied van gezondheid en welzijn.

In dit hoofdstuk besteed ik eerst nog aandacht aan de wetenschappelijke kennis en inzichten over het gebruik van naamwoordstijl in de beide genres die centraal zullen staan in het empirisch onderzoek waarover ik in hoofdstuk 5 en 6 rapporteer. Dat doe ik om te onderzoeken in hoeverre ook de wetenschappelijke kennis over naamwoordstijl in deze beide genres aanleiding geeft om te veronderstellen dat een advies over naamwoordstijl genregevoelig zou moeten zijn. Hiermee kom ik bovendien terug op een probleem dat ik in hoofdstuk 1 signaleerde: niet iedereen is ervan overtuigd dat de prescriptieve praktijk ontvankelijk is voor (nieuwe) gegevens vanuit wetenschappelijk onderzoek. De scepsis op dit punt betreft vooral de mate waarin de prescriptieve praktijk aandacht schenkt aan (nieuwe) wetenschappelijke inzichten over de relatie tussen stijl en tekstsoort. In 4.2 ga ik na wat de wetenschappelijke kennis is over (de functies van) vormen van naamwoordstijl in wetenschappelijke teksten. In 4.3. doe ik hetzelfde voor het genre persuasieve voorlichting.

4.2 Wetenschappelijke kennis over het genre wetenschappelijke teksten

Wat onmiddellijk opvalt in literatuur over de eigenschappen van wetenschappelijke teksten, is dat vormen van naamwoordstijl behandeld worden als karakteristieke en soms zelfs onmisbare eigenschappen van dit genre (vergelijk Bhatia, 2004; Biber, 1999; Biber & Conrad, 2009; Fairclough, 2003; Fairclough, 2008; Halliday, 1993a,b,c,d, 1998; Lemke, 1995; Martin, 1993a,b; Martin, 2008;

Reeves, 2005, Siepmann et al., 2008). Dit correspondeert uiteraard met de opvattingen die Veering (1969a, 1972) huldigde bij de introductie van het fenomeen naamwoordstijl als nuttig stijlelement binnen het wetenschappelijke en technische genre.

De literatuur noemt een aantal redenen waarom wetenschappelijke schrijvers zo veel gebruik maken van met name nominalisaties, complexe naamwoordgroepen en n-v-n-patronen. Herhaaldelijk worden nominalisaties en andere vormen van naamwoordstijl gerelateerd aan het kenmerkende formele, onpersoonlijke register van wetenschappelijke teksten. Wells (1960) betoogt bijvoorbeeld dat het onpersoonlijke effect van ‘nominal style’ zeer goed uitkomt voor wetenschappelijke schrijvers uit alle disciplines. Alleen al het feit dat een nominale stijl de tegenhanger is van een conversationele stijl heeft volgens hem zijn waarde, omdat het schrijven daardoor meer esoterisch, gespecialiseerd, en technisch wordt (1960, p. 218). Siepmann et al. (2008) verbinden het ontstaan van een formeel register aan de aanwezigheid van n-v-n-patronen en VNC’s. Formuleringen met enkelvoudige werkwoorden zijn natuurlijk in orde, maar ‘VERB + NOUN collocations may sound more sophisticated’ (Siepmann et al., 2008, p. 398). Ook Spyridakis en Isakson (1998) verbinden een onpersoonlijk effect aan het kenmerkende VNC-gebruik in wetenschappelijke teksten. Een dergelijk effect ontstaat volgens deze auteurs doordat in dit type constructie het grootste deel van de belangrijke informatie in een zin verpakt wordt in vrij statische naamwoorden in combinatie met abstracte werkwoorden.

De meest genoemde functies voor nominalisaties, complexe naamwoordgroepen en n-v-n-patronen in wetenschappelijke teksten hebben te maken met de opbouw van wetenschappelijke kennis, het vooruitbrengen van de gedachtegang door de tekst heen (expositie) en de organisatie van de informatie-structuur (tekstontwikkeling). In deze paragraaf bespreek ik wat meer in detail de rol van naamwoordstijl bij deze drie factoren, die elkaar overigens vaak overlappen.

4.2.1 de opbouw van wetenschappelijke kennis

Vooraf in literatuur vanuit de school van Halliday (vergelijk Fairclough, 2003; Fairclough, 2008; Halliday, 1993a,b,c,d; Martin, 1993a,b) wordt *nominalisatie* een belangrijke rol toegekend. Deze rol heeft te maken met het feit dat nominalisatie het mogelijk maakt om processen²³ en eigenschappen te ‘objectiveren’, dat wil zeggen om te zetten in ‘dingen’ met objectachtige status. Deze entiteiten kunnen vervolgens behandeld en besproken worden en/of in taxonomieën worden gezet. Met andere woorden: nominalisaties worden door wetenschappers gebruikt om een universum van ‘dingen’ te creëren, teneinde daar vervolgens iets over te kunnen zeggen (Halliday 1993c, p. 132). Deze manier van doen wordt ook wel gepre-

23 Het is in het bestek van deze paragraaf niet functioneel om een scherp onderscheid te maken naar allerlei werkwoordtypen. Met ‘processen’ of ‘handelingen’ bedoel ik dus alle mogelijke activiteiten zoals die door een werkwoord beschreven worden.

senteerd als een belangrijke theoretiserende stap van ‘gewone’ kennis naar wetenschappelijke kennis, omdat het hiermee mogelijk wordt om te theoretiseren over alledaagse en concrete ervaringen heen, of concrete ervaringen te reconstrueren tot iets algemeners. ‘As we move from verbs to nouns, whether just in our consciousness or in our conversation, we are moving from experience to theory about future experience’ (Reeves, 2005, p. 39). Nominalisaties worden dus beschouwd als essentiële instrumenten voor het opbouwen van wetenschappelijke kennis. Soms kan het daarbij nodig zijn om niet alleen de processen zelf te ver-ding-en, maar ook de participanten en omstandigheden. In die gevallen zetten wetenschappers uitbreidingen van nominalisaties, in de vorm van *complexe naamwoordgroepen*, in.

Kenmerkend voor de opbouw van wetenschappelijke kennis is dan vervolgens ook nog, dat dit met behulp van een statische, synoptische structuur gebeurt. Deze structuur is namelijk het meest geschikt om de onderlinge samenhang tussen objecten uit te drukken (Halliday, 1993d). Een uitermate geschikte manier om een dergelijke synoptische structuur vorm te geven is volgens Halliday een specifieke configuratie van nominalisaties en/of naamwoorden, te weten de *n-v-n-patronen*.²⁴ Halliday (1993d, p. 116) geeft ondermeer het volgende typerende verschil tussen een alledaags, concreet verslag van een ervaring (‘gewone’ kennis, 4a) en een wetenschappelijk verslag (wetenschappelijke kennis, 4b). Het gebruik van nominalisaties in een n-v-n-patroon is hierbij cruciaal:

- (4a) we now start experimenting mainly in order to test whether things happen regularly as we would expect if we were explaining in the right way.
- (4b) experimental emphasis becomes concentrated in testing the generalizations and consequences derived from the theories.

Van deze synoptische structuur worden twee specifieke verschijningsvormen genoemd, steeds dus met een grote rol voor nominalisaties en n-v-n-patronen. Vooral in de meer technische en natuurwetenschappelijke disciplines, zo is de gedachte, gebruiken wetenschappers het n-v-n-patroon voor het presenteren van definities en classificaties. Dit patroon speelt daarmee een rol in de uitleg van, of het munten van, technische termen of concepten en dus bij het reclassificeren van alledaagse ervaring (Martin 1993a, pp. 171/172). Vergelijk:

- (5) Solutions are mixtures that have the same properties throughout.

²⁴ Halliday (1993b) betoogt zelfs dat n-v-n-patronen typisch zijn voor wetenschappelijke teksten, en suggereert dat dit patroon ook zijn oorsprong heeft in het genre wetenschappelijke teksten, vanaf de Grieken.

In de geesteswetenschappen is een dergelijk definitoirisch gebruik van het n-v-n-patroon veel minder gebruikelijk, volgens Martin (1993b, 1993c). Wetenschappers in deze disciplines gebruiken het n-v-n-patroon vooral om generaliserende uitspraken te doen over relaties tussen verschijnselen, of over de rangschikking van verschijnselen ten opzichte van elkaar. Het patroon wordt daarmee vooral ingezet om de slag naar abstracte expositie te maken (Martin, 1993b, 1993c). Daarmee manifesteert zich naar de mening van Martin overigens een frappant verschil tussen teksten uit de beide wetenschapsdomeinen²⁵:

both use writing as a tool to analyse the world as if it was simply a collection of thing-like phenomena with various sorts of relationships between them. But whereas the humanities tend to take this process only as far as the interpretations coded in the discourse patterns of the texts, science goes one step further and technicalizes the phenomena and their relationships, translating common-sense understanding into specialized ones. One might say, in summary, that for the historian texts *interpret* the world from a nominal point of view, while for the scientist they *reconstruct* the world as a place where things relate to things. (Martin, 1993c, p. 220)

In die gevallen waarin de relatie tussen verschijnselen causaal of conditioneel is, krijgt deze expositie via het n-v-n-patroon ook een meer argumentatief karakter. Door het specifieke karakter van het n-v-n-patroon is dat argumentatief karakter wel altijd ‘bedekt’ (‘buried reasoning’). De toepassing van het n-v-n-patroon in (6a)²⁶

(6a) The enlargement of Australia’s steel-making capacity, and of [...] all owed something to the demands of war.

bedekt namelijk de feitelijke redenering die in werkwoordelijke pendanten (6b) of (6c) wel zichtbaar zou zijn. Vergelijk:

(6b) Australia’s steelmaking capacity enlarged/got bigger, alongside that of [...], **partly because** war demanded it.

(6c) Australia could make more steel (etc) **partly because** people demanded them **so that** they could fight the war.

De causale relatie tussen de twee gebeurtenissen in (6a) wordt volgens Martin (1993b) in die zin bedekt gepresenteerd, dat deze relatie tot uitdrukking komt

25 Martin (1993b, 1993c) bespreekt alleen teksten uit de historische wetenschappen, maar is van mening dat deze exemplarisch zijn voor de overige alphawetenschappen (‘humanities’).

26 Voorbeeld van Martin (1993b).

via de betekenis van het werkwoord dat de logische relatie tussen de beide verschijnselen uitdrukt ('owed'), en niet via voegwoorden (bijvoorbeeld 'because'), zoals wel gebeurt in (6b) en (6c). De causale relatie, en daarmee de redenering, is in de werkwoordelijke pendanten dus duidelijker, al zouden dergelijke pendanten minder goed passen in de beschouwende stijl die bij wetenschappelijke rapportage hoort. Volgens Halliday en Martin is dit type 'buried reasoning' kenmerkend voor de manier waarop redeneringen binnen geesteswetenschappelijke genres worden gepresenteerd.²⁷ Dit gebruik kan volgens Martin ook aanleiding geven tot onduidelijkheid, en daarmee als ongelukkige expositie worden beschouwd (1983b, p. 241).

Waar het gaat over de opbouw van wetenschappelijke kennis besteedt de literatuur over wetenschappelijke tekstgenres dus veel aandacht aan het gebruik van nominalisaties binnen het n-v-n-patroon. Daarnaast is er ook veel aandacht voor nominalisaties zelf. Daarbij wordt voortgeborduurd op de analyse dat losse nominalisaties en complexe naamwoordgroepen die met behulp van nominalisaties gebouwd zijn²⁸, alledaagse ervaring (re)classificeren door eventueel zeer ingewikkelde processen om te vormen tot 'dingen'. Met name de mogelijkheid om veel informatie in zich samen te persen en op die manier ingewikkelde processen te benoemen als object of (technisch) concept, krijgt hierbij veel aandacht. Dit condenserend vermogen van nominalisaties maakt dat ze in wetenschappelijke teksten veelvuldig worden gebruikt.²⁹ Vergelijk voorbeeld (7) uit Bhatia (1993):

- (7) The high power density of lasers permits the surface melting of many materials in a time during which negligible heat conduction occurs to the substrate. The resulting sharp temperature gradients cause rapid quench rates which have been utilized for the production of novel and useful metallurgical microstructures.
- We have employed for another purpose the ability of *laser melting* to maintain *low substrate temperatures* [...]. (1993, pp. 151/152)

In de termen 'laser melting' en 'low substrate temperatures' is nieuw aangeboden kennis uit de alinea ervoor getransformeerd en gecondenseerd in (technische) concepten. Dit type technische concepten kunnen daarmee in het wetenschappelijke veld worden geïntroduceerd en vervolgens besproken, maar het kan ook gaan om technische concepten die alleen voor de duur van de tekst worden gehanteerd om gemakkelijk en economisch te kunnen verwijzen.

27 Martin generaliseert deze gegevens van 'history' naar het hele domein van 'humanities', maar geeft geen voorbeelden van teksten uit andere domeinen dan geschiedenis.

28 Dit kan dan gaan om nominalisaties die verzwaard zijn met voor- en nabepalingen, of meer specifiek om gevallen die erg lijken op nominale tangconstructies (vergelijk Hewings & Hewings, 2005; Siepmann et al., 2008; Vande Kopple, 1994).

29 Nominalisatie speelt daarmee een rol in wat Fowler en Kress (1979a) benoemen met relexicalization: 'the coding of a new, specialised, set of concepts in a new set of lexical terms' (1979a, p. 40).

4.2.2 het vooruitbrengen van de gedachtegang

Het hierboven besproken condensatieproces is de achtergrond van het gegeven dat wetenschappelijke teksten uiteindelijk bovengemiddeld vol kunnen zitten met soms zeer complexe naamwoordgroepen, waarin gecompliceerde kennis is verzameld in één term (Bhatia, 1993, 2004; Martin, 1993b, Vande Kopple, 1994). Bhatia (2004) noemt de aanwezigheid van ‘compound nominal phrases’ typisch voor het genre wetenschappelijketeksten in het Engels; Vande Kopple laat zien dat wetenschappelijke teksten als gevolg van de complexiteit van de naamwoorden³⁰ opvallen door (zeer) lange grammaticale subjecten.

Deze complexiteit leidt er ook toe dat deze termen of concepten een tweede functie krijgen: ze zijn belangrijk voor het vooruitbrengen van de gedachtegang, en dus voor de tekstorganisatie. Hun gecondenseerde status maakt het namelijk mogelijk om beknopt en economisch te refereren aan proposities die eerder in de tekst aan de orde zijn gekomen. Dit geldt voor enkelvoudige nominalisaties, maar zeker, en kenmerkend voor wetenschappelijke teksten, ook voor volgebouwde nominalisaties:

the need for compound nominal phrases arises from the fact that the scientific writer must [...] refer repeatedly to very precise and complex concepts. In order to facilitate concise reference, s/he invariably creates compound nominal phrases, which not only promote discourse coherence but also spare him tedious repetitions of long descriptions. (Bhatia 1993, p. 153).

In de literatuur wordt vaak opgemerkt dat vooral deze gebruikswijze in wetenschappelijke teksten een (te) grote informatiedichtheid kan veroorzaken, zeker voor niet-vakgenoten (Hewings & Hewings, 2005). Het proza dat hieruit voortkomt wordt beschreven als ‘an edifice of words and phrases’ (Billig, 2008, p. 795), of als een typerende ‘compressed style’, met ‘tightly integrated noun phrase constructions’, of ook wel ‘elaborated noun phrases’ (Biber, 2003, pp. 170/179).³¹

De samenhang van de beide besproken functies is volgens velen kenmerkend voor het gebruik van vormen van naamwoordstijl in wetenschappelijke

30 Deze complexe naamwoordgroepen hadden in het corpus van Vande Kopple in bijna dertig procent van de gevallen een nominalisatie als hoofd.

31 Overigens zijn dit specifieke type naamwoordconstructies nog meer aanwezig in hedendaags ‘newspaper prose’ dan in academisch proza, aldus Biber (2003). Hij baseert deze uitspraak op de analyse van het (Engelstalige) corpus gehanteerd in Biber & Finegan (1997). Biber noemt het opmerkelijk dat een dergelijke ‘dense integration of information’ gehanteerd wordt, gegeven de noodzaak om een breed publiek aan te spreken (2003, p. 171). Biber stelt in 2009 dat deze verhouding andersom ligt in het geval van nominalisaties: die komen frequenter voor in academisch proza dan in ‘newspapers’ (Biber, 2009, p. 121).

teksten (vgl. Hewings & Hewings, 2005; Siepmann et al., 2008; Biber, 2003).³² In de literatuur wordt vaak gebruik gemaakt van de term ‘repackaging’ (‘repackaging of information in clauses into noun groups’, Hewings & Hewings, 2005, p. 121) of ‘packaging’ (Halliday, 1993c) om de transformatie van gebeurtenissen, processen en eigenschappen tot tekstuele objecten te bespreken. Het accent ligt hierbij op het bevorderen van lexicale cohesie, en op de organisatie van de tekst in termen van informatiestructuur (gegeven informatie-nieuwe informatie). In het eerste geval wordt nadruk gelegd op de manier waarop al dan niet complexe nominalisaties (of gewone zelfstandige naamwoorden) informatie herhalen die in de eerdere clause van de tekst wordt gegeven. Vergelijk ‘this distinction’ en ‘instrumentally motivated behavior’ in zin (9) en (10) uit Siepmann et al. (2008):

- (8) It is important to note here that Mrs. Forrester, in noticing the boys, distinguishes between Niel and George and the other ‘little boys’. *This distinction* is based on their family reputations. (2008, p. 231)
- (9) One basic distinction psychologists make is between behavior that is shaped by instrumental judgments about the incentives or punishments associated with engaging in the behavior and behavior that is value driven. *Instrumentally motivated behavior* is shaped through the promise of rewards. (2008, p. 233)

Dit type ‘retrospective labelling’³³ hoeft overigens niet altijd neutraal te zijn. Packaging kan soms gebruikt worden om de interpretatie van een bepaalde gedachtegang sterk in een bepaalde richting te sturen. Vergelijk voorbeelden als (10):

- (10) Investigators *have so far been unable to find* a nucleic acid associated with disease in infected tissue. [...] *The lack of nucleic acid* associated with disease in infected tissue is reason enough to consider alternative processes involved in disease causation. (Reeves, 2005, p. 44)

Francis (1994) bespreekt een andere achtergrond van het evaluatieve karakter dat retrospective labelling kan hebben. Evaluatieve retrospective labelling kan tot stand komen als gevolg van het feit dat nominalisatie, als instrument voor packaging, een rol speelt bij de groepering van informatie als ‘gegeven’ tegenover ‘nieuw’. Vooral door de toevoeging van bijvoeglijke naamwoorden (dus in de vorm van

32 Dit type gebruik van naamwoordstijl kan ook een anderssoortige dynamiek krijgen. Wetenschappers van hogere status kunnen met hun keuze voor een condensatie bij vakgenoten een bepaald ‘juist’ gebruik van de technische termen afdwingen (Billig, 2008); een krachtig gebruik van vooral nominalisaties kan meer dan in andere teksttypen beginnende lezers buitensluiten (Lemke 1995).

33 Deze vormen helpen ook bij het ontstaan van de geëigende onpersoonlijke academische stijl, omdat als gevolg van de nominalisatie bijvoorbeeld in (8) de handelende personen bij het ‘onderscheiden’ niet genoemd worden (Siepmann et al., 2008, p. 31).

een complexe NP) kan het retrospectieve label in de tekst de positie van gegeven (en dus niet-aanvechtbare) informatie krijgen terwijl er toch geruisloos nieuwe, evaluatieve elementen zijn toegevoegd. Vergelijk:

- (11) In 1970 he publicly compared the banks to a railway with too many uneconomic branch lines, arguing that many bank branches should become lightly-staffed satellites.
But *this far-sighted recommendation* encountered strong resistance. (Francis 1994, p. 96)

Op dit aspect van informatiestructuur gaat paragraaf 4.2.3 verder in.

4.2.3 de organisatie van de informatiestructuur

Veelvuldig wordt in de literatuur aangevoerd dat de tegenstelling tussen ‘als gegeven presenteren’ en ‘beweren’ in wetenschappelijke teksten vorm krijgt met behulp van de tegenstelling tussen met name nominalisaties (gegeven informatie) tegenover werkwoorden (nieuwe, nog te presenteren informatie). Dat nominalisaties gemakkelijk de status van gegeven informatie krijgen, komt direct voort uit de transformatie van processen tot objecten of dingen. Als gebeurtenissen ding-status krijgen, moeten ze namelijk ook onvermijdelijk een bestaan hebben, en daarmee een status van gegeven. Nominalisatie is ‘crucial to appropriately parcelling out information as peaks of thematic prominence, providing readers with an angle on the field and peaks of news building on from what can be assumed.’ (Martin, 2008, p. 804).

Het onderscheid tussen gegeven en nieuw is volgens Halliday (1993c) van groot belang voor een goed verloop van het betoog in de moderne wetenschappelijke tekst. Hij beschrijft de wetenschappelijke ‘chain of reasoning’ als ‘a constant movement from ‘this is what we have established so far’ to ‘this is what follows from it next’ (Halliday, 1993a, p. 81). Het ‘taken for granted’ deel verwijst dan terug naar de voorafgaande tekst en is daarmee vaak een herhaling van de vorige stap, die nu dient als springplank voor de volgende. ‘Packaging’ gaat in deze opvatting dan dus niet alleen over het herhalen van eerdere informatie met één term, maar over het ‘inpakken’ van de voorafgaande stap in de redenering (die meestal een werkwoordelijke vorm had)³⁴, zodat die daarmee als gegeven startpunt voor de volgende stap kan dienen. Anders gezegd, de lezer wordt uitgenodigd deze stap niet (meer) in twijfel te trekken, maar te accepteren. Halliday (1993b, p. 98): ‘the nominalization picks up the preceding argument and presents it in this ‘objectified’ form as something now to be taken for granted’. Dat wetenschappelijke teksten een hoge graad van nominalisatie kennen is volgens Halliday met

34 In de terminologie van Halliday: ‘The grammar ‘packages’ what has gone before by nominalizing the Process (attribute or event) and making the Medium of that Process a ‘possessive’ modifier’ (1993c, p. 131).

name toe te schrijven aan dit procédé; ook de complexiteit van deze nominalisaties komt hieruit voort. Vergelijk bijvoorbeeld gevallen als (12), waarin meer dan één vorige stap in de redenering moet worden samengevat en ‘meegenomen’:

- (12) the random fluctuations in the spin components of one of the two particles [...]

De ‘taken for granted’ kennis in (12) is ontwikkeld door het inpakken van een lange serie van beweringen (Halliday 1993d, p. 118).³⁵

Met name nominalisaties zijn in wetenschappelijke teksten dus sterk betrokken bij de organisatie van de informatiestructuur. Dit betekent ook dat onhandig gebruik van (complexe) nominalisaties onduidelijkheid kan veroorzaken over wat er in de tekst beweerd wordt en wat juist wordt aangeboden als niet te betwisten informatie. Een voorbeeld van de rol van (complexe) nominalisaties bij het verduisteren van de status van stukken informatie in de tekst is te vinden in Nichols (1988). Nichols bespreekt een bepaald type fouten dat voorkomt in vertalingen van Russische wetenschappelijke teksten naar het Engels. Kenmerkende voorbeelden van dit type fouten zijn (13)a en (14a). Deze zinnen zijn letterlijke vertalingen uit het Russisch, maar presenteren informatie die onderdeel uitmaakt van de bewering juist als gegeven. Het gaat hier om respectievelijk ‘The/an earlier meaning ‘mulberry tree’ or ‘mulberry’” in (13a) en ‘The penetration of an Ancient European word into Turkic languages as early as Proto-Turkic times’ in (14a):

- (13a) The/an earlier meaning ‘mulberry tree’ or ‘mulberry’ can be seen in the early Greek meaning of *móron* and its derivatives in Homer [...] (1988, p. 412)

- (14a) The penetration of an Ancient European word into Turkic languages as early as Proto-Turkic times is highly significant and testifies to contacts between the two language groups at the time in question. (1988, p. 417)

Alternatieve herschrijvingen als (13b) en (14b) staan weliswaar verder van het origineel af, maar voldoen beter aan de kwaliteitseisen van een Engelse wetenschappelijke tekst:

- (13b) That the meaning ‘mulberry tree’ or ‘mulberry’ is the older one can be seen in the early Greek meaning of *móron* and its derivatives in Homer [...]

³⁵ Uiteraard kunnen ook ‘gewone’ naamwoorden op deze manier functioneren. Halliday (1993c, p. 131) geeft een voorbeeld als ‘The great activity of fluorine in these reactions with non-metals [is explained]’.

- (14b) The fact that an Ancient European word entered Turkic languages as early as Proto-Turkic times is highly significant, as it testifies to contacts between the two language groups at the time in question.

Ook zonder het vertaalaspect vertegenwoordigen gevallen als (13a) en (14a) een typerend probleem bij de informatie-overdracht van expositorisch proza. In feite zijn (13b) en (14b) verbeteringen van vormen van naamwoordstijl die tot gevolg hebben dat iets wat beweerd of geprediceerd wordt ook inderdaad als zodanig wordt gepresenteerd, en niet als iets wat gegeven informatie is (en dus een feit).³⁶

Uit de vele voorbeelden die Nichols (1988) geeft, wordt duidelijk dat er twee vormen van naamwoordstijl betrokken zijn bij dit probleem in de informatie-overdracht. In de eerste plaats herbergen veel (a)zinnen complexe nominalisaties of naamwoorden waarin bepaalde belangrijke stukjes informatie verstopt zitten als attributie bij het naamwoord (intern verzwaarde nominalisaties): in (13)a is 'earlier' eigenlijk de crux van de mededeling. Dit element zou dus geprediceerd moeten worden en op die manier als nieuwe informatie in de informatiestructuur terecht moeten komen. In de tweede plaats blijkt ook hier (zie 14a) een patroon in werking dat sterk lijkt op het type n-v-n-patroon dat hierboven besproken is: [The penetration etc.] is [highly significant]. Ook bij de organisatie van de informatiestructuur in wetenschappelijke teksten spelen volgens de literatuur nominalisaties, intern verzwaarde (complexe) nominalisaties en n-v-n-patronen dus een rol in de vormgeving van een redenering die de lezer door een bepaald denkproces moet leiden.³⁷

Samenvattend: de wetenschappelijke kennis over het genre wetenschappelijke teksten, zoals in deze paragraaf besproken, geeft niet direct aanleiding om te veronderstellen dat het voorschrift om naamwoordstijl te vermijden goed inspeelt op de functies van (vormen van) naamwoordstijl in dit genre zoals die uit onderzoek naar voren komen. Opvallend is wel dat deze functies sterke gelijkenis vertonen met een aantal typen goed gebruik van naamwoordstijl zoals die in de adviesliteratuur genoemd worden (zie 2.3.3). Functies als het munten van technische termen en het condenseren van veel informatie tot één term (opbouw van wetenschappelijke kennis) lijken op type 1, tekstuele toepassingen; de functies van condensatie en retrospectieve labelling (vooruitbrengen van de gedachtegang) hebben veel gemeen met type 5, taaleconomie; retrospectieve labelling en meer in het algemeen packaging dragen ten slotte bij aan het ontstaan van een onpersoonlijke

36 Overigens is er ook een belangrijke rol voor de bepaaldheid van het lidwoord dat met de nominalisaties gepaard gaat: de bepaaldheid maakt het volgens Nichols (1988) bijna onmogelijk om ze te interpreteren als onderdeel van datgene wat in een zin als belangrijk geclaimd wordt.

37 Nichols (1988) verbindt deze strategie aan het idee van het 'communicatieve contract': de communicatie tussen schrijver en lezer (vooral over de 'frame of mind' van de lezer) zit verpakt in de tekst. Gezien het feit dat de Russische (tekst)cultuur anders is, is een dergelijk gebruik van nominalisatie dus niet universeel.

stijl waarin een bijdrage van een handelende persoon niet relevant is (type 3, de handelende persoon).³⁸ Dit bevestigt nog eens de analyse uit hoofdstuk 3, dat kenmerkende onderdelen van naamwoordstijlgebruik in wetenschappelijke teksten, zoals al genoemd door Veering (1969a), als gevolg van de ontwikkelingen in de Nederlandse adviespraktijk zijn gemarginaliseerd tot absolverende condities bij het advies ‘vermijd de naamwoordstijl’.

4.3 Wetenschappelijke kennis over het genre persuasieve voorlichting

Wat onmiddellijk opvalt in literatuur over de eigenschappen van voorlichtingsteksten over gezondheid en welzijn, en van het genre persuasieve voorlichting in het algemeen, is dat er weinig expliciete aandacht is voor het gebruik van vormen van naamwoordstijl. Binnen het uitgebreide persuasieve genre, dat subgenres kent als advertenties, fondswerving, gezondheidsvoorlichting en, in de ogen van sommigen, journalistiek, is er weinig literatuur die specifiek uitspraken doet over het gebruik van vormen van naamwoordstijl in specifieke persuasieve genres.

Een uitzondering hierop vormen Bhatia (1993, 2004) en Rush (1998). Deze publicaties stellen dat het gebruik van (zeer) complexe NP's³⁹ karakteristiek is voor het genre advertising.⁴⁰ De complexiteit wordt veroorzaakt doordat schrijvers in dit genre erg veel adjectieven gebruiken om bepaalde producten te karakteriseren of aan te prijzen, en om de productnaam zoveel mogelijk te noemen. De adjectieven moeten met andere woorden zorgen voor aantrekkelijke details in de beschrijving van het product, teneinde de klant ervan te overtuigen dat hij/zij de service/het product moet kopen:

In advertising, one often finds an above-average use of complex nominals because the copywriters' main concern is to find as many syntactic slots as possible for adjectival insertions. This facilitates suitably precise, desirably positive and effective description of the product or service being advertised. (Bhatia, 1993, p. 156)

Dat er in de literatuur over meer persuasieve tekstgenres weinig aandacht is voor vormen van naamwoordstijl heeft waarschijnlijk te maken met het gegeven dat de aandacht voor overtuigende aspecten van stijl in deze literatuur sterk gestuurd wordt door inzichten uit de klassieke retorica. Het persuasieve repertoire binnen de klassieke retorica richt zich sterk op stijlkenmerken als beeldspraak en

38 Uiteraard heeft ook het zesde type goed gebruik van naamwoordstijl, teksttype, direct betrekking op wetenschappelijke (en andere abstracte) genres. Deze vorm van goed gebruik geeft in feite in algemene zin al aan dat naamwoordstijl in wetenschappelijke teksten gerechtvaardigd is. In hoofdstuk 2 werd duidelijk dat slechts twee adviespublicaties dit type goed gebruik noemen.

39 Bhatia voert daarbij ook complexe nominalisaties op, Rush maakt geen onderscheid.

40 Uiteraard in Angelsaksische context. In Bhatia's optiek is het gebruik van complexe NP's genrespecifiek, oftewel een onderdeel van de genregrammatica van 'advertising'.

stijlfiguren en veel minder op syntactische stijlkenmerken. In 4.3.1 bespreek ik kort het repertoire zoals dat in de literatuur over persuasieve stijl in persuasieve genres te vinden is.

4.3.1 persuasieve stijl in persuasieve genres

Binnen de klassieke benadering van de retorica zijn stijlfiguren een prominent onderdeel van de stilistische gereedschapskist van de redenaar. Bij de verwoording van een toespraak (de *elocutio*) zal de redenaar grote aandacht besteden aan de inzet van anaforen, repetitio, metonymie, ironie, understatement, metaforen, hyperbolen en dergelijke (zie voor het volledige repertoire bijvoorbeeld Braet, 2007; Schuurs & Breij, 2008). Met deze middelen zal de redenaar bereiken dat zijn toehoorders de redevoering aantrekkelijk vinden, en daarmee zullen deze zich sneller laten verleiden om het standpunt van de redenaar over te nemen. Bij deze onderneming is er ook aandacht voor de duidelijkheid van een toespraak: om het persuasieve doel te bereiken moet de redenaar er ook voor zorgen dat zijn rede goed te volgen is. In dat kader moet hij zijn argumenten overzichtelijk presenteren, en dat betekent voor de verwoording dat er sprake moet zijn van een heldere woordkeus en duidelijke zinnen.⁴¹ Vaak gaat bij de laatste categorie de aandacht uit naar de lengte van zinnen. Een *directe* bijdrage aan het tot stand komen van het persuasieve doel is er voor woordkeus en zinsbouw op een veel bescheidener schaal. Op het punt van zinsbouw noemen de klassieke retorici dan elementen als woordvolgorde, parallelie, herhaling en weglating.

In literatuur over persuasieve stijl in persuasieve teksten is dit klassieke repertoire, en de prominentie van stijlfiguren, goed terug te vinden. Dichtbij de klassieke retorica laten de bijdragen aan Korevaart, Jansen en De Jong (2007) zien hoe ironie, afwisseling in woordgebruik (synoniemen), herhaling, metaforen, vergelijkingen, alliteratie en assonantie een hoofdrol kunnen spelen in analyses van persuasieve stijl. Meer syntactische aspecten als uitroepen, gebiedende wijs, retorische vragen en emfatische woorden blijven niet onvermeld, maar voeren zeker niet de boventoon. Iets verder weg van de klassieke tonen ook handboeken als Cockcroft en Cockcroft (1992) en Sandell (1977) veel belangstelling voor de persuasieve kracht van stijlfiguren. Als er aandacht wordt besteed aan de persuasieve effecten van syntactische middelen passeren allerlei vormen van syntactische parallelie de revue, evenals weglating en woordvolgorde.

Dit klassieke beeld is ook terug te vinden in literatuur over specifieke persuasieve genres. Zo besteedt Cook (2001) veel aandacht aan de effecten van retorische figuren en woordspelingen bij advertenties, en noemt hij het belang van

41 Ook in de klassieke retorica wordt er met andere woorden een relatie verondersteld tussen begrijpelijkheid en aantrekkelijkheid. Die is onder meer gerelateerd aan de 'stijlsoort'. Bij een 'sobere stijl' staat de duidelijkheid voorop, bij een 'elegante stijl' ligt het accent veel meer op aantrekkelijkheid (vgl. Schuurs & Breij, 2008). Aantrekkelijkheid (en daarmee overtuigingskracht) voert in deze traditie echter de boventoon. Dit heeft uiteraard te maken met de hoofddoelstelling van de leer der welsprekendheid om middelen te bestuderen waarmee sprekers hun publiek kunnen overtuigen.

onder meer alliteraties voor het beïnvloeden van de gemoedstoestand van de lezer. Aandacht voor syntactische kenmerken is er minder. Cook bespreekt de ellipsis als een middel dat bij advertenties in dienst staat van soft sell. Hij laat zien dat advertenschrijvers met behulp van ellipsis subtiel kunnen hintten op bepaalde aspecten, en kunnen vermijden dat de aandacht van de lezers valt op kenmerken die niet in het belang zijn van de schrijver van de advertentie (of zijn opdrachtgever). Cook noemt als voorbeeld hoe een keuze voor ellipsen als 'Cascade. Because you don't have time for spots' kan voorkomen dat de belangen van de producent ('We recommend Cascade' / 'you ought to buy Cascade') te veel in het oog lopen (2001, p. 172). Bovendien, merkt Cook op, draagt ellipsis bij aan een conversationele, intieme sfeer die gunstig is voor de ontvangst van de tekstboodschap.

Moderne overzichtsboeken als Hoeken (1998) en vooral Hoeken, Hornikx en Hustinx (2009) behandelen dit persuasieve repertoire graag in de context van de processen die betrokken zijn bij het verwerken van een persuasieve tekst. Het effect van retorische figuren als metaforen, metonymie, alliteratie, rijm, ironie en hyperbolen krijgt bijvoorbeeld meestal aandacht in het kader van het acceptatieproces van aangevoerde argumenten (Hoeken et al., 2009). Meer syntactische kenmerken als de retorische vraag en zelfreferentiestrategieën worden geplaatst in het licht van het verhogen van de leesmotivatie of van de waardering van de tekst. Dit geldt ook voor het aanspreken van de lezer (vergelijk ook Jansen & Janssen, 2005). Op het snijvlak van woordkeus en syntactische kenmerken wordt binnen dit kader aandacht besteed aan adjectieven met positieve connotaties.

Bij dit alles is er geen aandacht voor mogelijke persuasieve effecten van (vormen van) naamwoordstijl. Een uitzondering op deze regel is te vinden in Hoeken et al. (2009), waarin naamwoordstijl wel ter sprake komt, maar dan meer indirect in verband met de abstractheid ervan. Deze eigenschap van naamwoordstijl werkt negatief op de begrijpelijkheid en dus op het verwerkingsgemak van teksten. Hoeken et al. (2009, p. 116) citeren in dat kader onderzoek van Bolt en Spooren (2003) naar substantiveringen. Uit dit onderzoek blijkt dat deze het gemak van de verwerking inderdaad beïnvloeden.

In de literatuur is er wel (enige) aandacht voor de persuasieve rol van naamwoorden als zodanig. Twee voorbeelden kunnen het karakter daarvan nog illustreren. In de meer kwantitatieve benadering van het onderzoek naar persuasieve stijl ligt de focus op de frequentie van type woorden en woordklassen ten opzichte van elkaar. Bij de variabelen die in dit soort studies worden opgenomen komen ook naamwoorden voor, bijvoorbeeld in relatie tot werkwoorden of in relatie tot de functie die ze vervullen (het aantal naamwoorden gebruikt als subject of als object). De variabele is hier steeds 'naamwoord' zonder verdere onderverdeling (vergelijk Sandell, 1977). Een tweede voorbeeld is de operationalisering van het begrip 'taalintensiteit' in een recente serie publicaties over het effect van intensivering op de overtuigingskracht van persuasieve teksten (Hoeken 1998; Pander Maat, 2004; Mulken & Schellens, 2006; Schellens 2006). Taalintensiteit wordt in

deze reeks publicaties geoperationaliseerd met behulp van taalintensiverende stijl-middelen op het vlak van woordkeus en retorische figuren (beeldspraak). Hoeken (1998), die ‘intens taalgebruik’ opvat als een stilistische factor die van invloed is op de geloofwaardigheid van bronnen, operationaliseert dit begrip als het gebruik van intensiveringen als ‘erg’ en ‘bijzonder’. Pander Maat (2004) operationaliseert intensivering met name als het gebruik van adjectieven en adverbiale elementen. Schellens (2006), die oppert dat taalintensivering deel uitmaakt van de systematische verwerking van argumentatie, noemt bij dit begrip intensiverende substantieven en intensiverende verba (2006, pp. 18/19). Daarbij behandelt hij geen bijzondere subtypen van substantieven.

De literatuur die in deze subparagraaf is besproken werkt, samenvattend, vanuit een traditie waarin de persuasieve effecten van syntactische middelen beperkte aandacht krijgen. Het fenomeen persuasieve stijl wordt als gevolg daarvan benaderd met spaarzame aandacht voor (de effecten van) vormen van naamwoordstijl. Dat is anders in de literatuur die in 4.3.2 aan de orde komt. Deze literatuur houdt zich in algemene zin bezig met vormen van strategisch manoeuvreren via taal, en bestrijkt daarbij anderssoortige, vooral journalistieke teksten.

4.3.2 strategisch manoeuvreren in diverse genres

Vooraf publicaties uit de school van de Critical Discourse Analysis houden zich bezig met aspecten van grammatica die op enigerlei wijze kunnen functioneren in het kader van beïnvloeding. Wat opvalt, is dat daarbij eigenschappen betrokken zijn die ook al in 4.2 aan de orde waren. Nu worden er echter andere effecten centraal gesteld. Daarbij is er vooral veel aandacht voor nominalisaties⁴² en complexe NP's, en minder voor n-v-n-patronen. De kern van de analyse draait steeds om thema's als verantwoordelijkheid en machtsverhoudingen.

Net als in de publicaties over wetenschappelijke teksten, is er in dit type literatuur veel aandacht voor het feit dat nominalisaties gekenmerkt worden door het verlies van de elementen agens, tijd en modaliteit. Maar waar de literatuur over wetenschappelijke teksten vooral aandacht besteedt aan het generaliserende en abstraherende effect van dit verlies, staat in de literatuur die zich bezighoudt met strategisch manoeuvreren vooral de afwezigheid van de agens centraal. De afwezigheid, of ongespecificeerdheid van de agens wordt besproken in termen van verduistering van verantwoordelijkheid en verduistering van causaliteit (Fairclough, 2001, 2003, 2008; Fowler, 1991; Fowler & Kress, 1979a, 1979b). Deze ‘general vagueness’ (Fowler & Kress, 1979a, p. 32) die met nominalisaties gepaard gaat, manifesteert zich vooral rond vragen als: wie veroorzaakt een

42 Fowler (1977, p. 79) merkt hierbij op dat het belangrijkste effect van het gebruik van (veel) nominalisaties, althans in journalistieke teksten, desalniettemin is dat hiermee een hoge informatiedichtheid in de teksten kan ontstaan.

bepaald proces? Wie doet wat met betrekking tot wie?⁴³ Het grote verschil tussen een nominalisatie als ‘allegations’ en de volledig uitgespelde propositie ‘X has alleged that Y did A and that Y did B (etc)’ maakt het versluiserende effect duidelijk (Fowler, 1991, p. 80). Dat participanten in een ‘genominaliseerd proces’ aanwezig kunnen blijven, in de vorm van bepalingen met possessieven en preposities, krijgt slechts incidenteel vermelding.⁴⁴

Auteurs binnen de school van CDA zien de keuze voor nominalisatie, en dus voor het ongespecificeerd laten van participanten, als een kwestie van bewuste, vaak ideologische manipulaties, en als uitdrukking van bepaalde machtsrelaties. Deze visie staat in lijn met een algemene aanname dat teksten horen tot de voornaamste middelen waarmee ideologie wordt gereproduceerd. In de formulering van Johnstone (2008) zijn wetenschappers binnen de school van CDA van mening dat ‘Ways of talking produce and reproduce ways of thinking, and ways of thinking can be manipulated via choices about grammar, style, wording, and every other aspect of discourse’ (2008, p. 54). Zij bespreken de ongespecificeerdheid van participanten dan ook regelmatig in termen van ‘exclusion’ van participanten: ‘[...] nominalization often entails excluding social agents in the representation of events [...]’ (Fairclough, 2003, p. 220). Illustratief is de houding van Fowler (1991, p. 80), die stelt dat nominalisatie ‘inherently, potentially mystificatory’ is, omdat het ‘habits of concealment’ ondersteunt, specifiek op het gebied van machtsrelaties en van de attitude van de schrijver. Bij nominalisatie is immers niet gespecificeerd wie verantwoordelijk is voor wat, noch wordt modaliteit uitgedrukt.

Overigens wordt deze houding niet door iedereen even onverkort onderschreven. Fairclough (2008, p. 814) spreekt ondertussen liever over deletie dan over uitsluiting, omdat nominalisatie in feite een syntactisch proces is dat van zichzelf geen ideologische motieven heeft. Dat type motieven zijn op de keper beschouwd alleen te vinden bij degenen die dit syntactische proces gebruiken. Een verdere nuancering die Fairclough geeft is de volgende:

we should note that the significance and consequences of such deletions varies with different types of nominalizations (e.g. ‘proces’ versus ‘result’ nominalizations ‘examination of patients’ versus ‘BA-examinations’.) [...], for instance in terms of the ‘recoverability’ of agents’. (2008, p. 813)

De gedachte dat ook de verdere context een rol speelt bij het bepalen van mogelijke effecten van het weglaten van een agens, is ook al besproken door Fairclough (2003). Hij betoogt dat een analyse in termen van versluiserde machtsrelaties niet

43 Let wel, dit effect wordt niet exclusief toegeschreven aan nominalisatie. Het kan ook ontstaan als gevolg van ‘gewone’ abstracte naamwoorden als ‘kapitaal’ of ‘technologie’, en als gevolg van toepassing van de lijdende vorm. In veel gevallen ontstaat het effect als gevolg van een combinatie van dit type linguïstische vormen (Fairclough, 2003).

44 Gesteld wordt dat de agens in de grote meerderheid van nominalisatiegevallen verdwijnt.

zinnol is bij zinnen als ‘it could even be a good time for *house-cleaning* and domestic *re-organization*’ in een horoscoop.

De ideologische analyse wordt voornamelijk uitgewerkt voor diverse journalistieke genres. Zo geven Fowler en Kress (1979b) het voorbeeld van de krantenkop ‘French moves to slap drastic restrictions on supertanker movements have been dropped after British intervention’, waarbij de nominalisaties ‘moves’ en ‘intervention’ leiden tot een versluiering van de tijd waarop deze acties plaatsvonden, en van de houding die de krant er tegenover inneemt (1979b, p. 208). Fairclough (2001, p. 34) is van mening dat in de ongespecificeerdheid van krantenkoppen als ‘Quarry load-shedding problem’ de visie van de journalist (of diens krant) weerspiegeld is. De onduidelijkheid over wie in feite de vuile lading stort(en) en wie het probleem veroorzaakt, is naar zijn idee niet toevallig. Indien een journalist deze onduidelijkheid in stand houdt via andere tekstkeuzes in de rest van het krantenbericht (zoals het geval is bij het artikel met deze krantenkop) kan volgens Fairclough geconcludeerd worden dat hij of zij de causaliteit en verantwoordelijkheid met opzet vaag heeft gehouden. Deze vaagheid is dan dus een bewuste talige manipulatie, in dit geval in dienst van ‘de machtigen’. Sommige auteurs binnen de school van CDA (met name Fowler) vinden *iedere* keuze voor nominalisatie ideologisch betekenisvol.⁴⁵ Elke keuze voor een nominalisatie is volgens deze auteurs een keuze die beoordeeld moet worden in het licht van keuzes die juist niet gemaakt zijn. Deze keuze laat met andere woorden altijd zien vanuit welke invalshoek de journalist handelingen, actoren en gebeurtenissen wil presenteren. Nominalisatie biedt dus ook in isolatie al ‘substantial ideological opportunities’ voor schrijvers (Fowler, 1991, p. 80).

Johnstone (2008) geeft een ander voorbeeld van de wijze waarop deze ideologische manipulatie wordt gerelateerd aan de representatie van controle en verantwoordelijkheid van een agens. Het voorbeeld komt uit een medische tekst, en bevat een verbonominale constructie:

(15) [patient] may begin to exhibit disease progression

Door de keuze van de VNC ‘voortgang vertonen’ (van de ziekte) wordt de patiënt in de analyse van Johnstone neergezet als een agens die controle heeft over het vertonen van iets, in dit geval het voortschrijden van de ziekte. Hij heeft geen controle⁴⁶ over de ziekte zelf, zoals wel het geval zou zijn in een formulering als ‘de patiënt wordt steeds zieker’ of ‘de patiënt gaat hard achteruit’. Daarmee wordt aan de patiënt ook geen verantwoordelijkheid of betrokkenheid toegekend waar het gaat om het verloop van de ziekte. De inbreng van de patiënt beperkt zich

45 Dit standpunt is in lijn met de klassieke CDA-benadering waarin elke linguïstische keuze een keuze is over de manier waarop de wereld moet worden ‘ingedeeld’ en verklaard. Elke keuze is strategisch omdat elke uiting een keuze is voor een bepaalde manier om te wereld te zien.

46 Controle hier in de betekenis van ‘ergens enige invloed op hebben’ of ‘ergens bij betrokken zijn’.

tot 'vertonen' van 'voortschrijden', en daarmee representeert (15) de patiënt als iemand zonder zeggenschap over de eigen toekomst. Johnstone (2008) relateert deze representatie aan de manier waarop de medische wereld aankijkt tegen patiënten.

Een verwant effect van nominalisaties dat in de literatuur aan de orde komt, heeft te maken met het gegeven dat nominalisaties processen omvormen tot 'dingen'. Ook deze eigenschap van 'reïficatie' wordt al besproken in literatuur over het wetenschappelijke tekstgenre (4.2), maar krijgt nu andere accenten, vooral in de CDA-literatuur. Reïficatie heeft volgens deze literatuur namelijk niet alleen tot gevolg dat menselijke verantwoordelijkheid voor processen afwezig is. Wanneer nominalisaties zelf gaan functioneren binnen een nieuw predicaat, ontstaat bovendien de mogelijkheid dat ze zelf de agensrol binnen zo'n nieuw predicaat toegewezen krijgen. In zulke gevallen krijgen deze nominalisaties, als levenloze 'reified concepts', de controle over of verantwoordelijkheid voor deze nieuwe processen. Niet alleen krijgt de zin daarmee een onpersoonlijk, levenloos karakter, maar er ontstaat ook een voorstelling van zaken waarbij dingen handelingen uitvoeren, en niet mensen. Hieruit kan de indruk ontstaan dat bepaalde verschijnselen 'van zichzelf' dingen doen of veroorzaken, zonder menselijke tussenkomst.

Voor een journalist is het met behulp van nominalisaties dan bijvoorbeeld mogelijk om niet te schrijven over mensen die voor bepaalde prijzen wel of niet producten kopen en verkopen, maar over het vrijemarktmechanisme dat een bepaalde gang van zaken voorschrijft.⁴⁷ Ook dergelijke keuzes zijn, in de visie van de CDA, ideologisch beladen (vergelijk ook Lemke, 1995, p. 60). Een ander karakteristiek voorbeeld van dit effect, in de context van een n-v-n-patroon, is (16), uit Lemke (1995):

- (16) Many large-scale sociological and economic studies show weak and inconsistent associations of educational outcomes with school-resource proxy variables.

Het ver-ding-de karakter van nominalisaties kan er ook toe leiden dat de gepresenteerde verschijnselen de status van een objectief en onveranderlijk gegeven krijgen. Hun bestaan wordt daarmee zonder discussie voor 'waar' en 'gegeven' aangenomen. Zoals in 4.2 duidelijk werd, speelt dit effect ook een belangrijke rol in de opbouw van redenties in wetenschappelijke teksten. Zoals al gesteld door Halliday en Martin (1993), is informatie die verpakt is in een naamwoord of nominalisatie 'less negotiable, since you can argue with a clause but you can't argue with a nominal group' (1993, p. 39). In de parafrase van Vande Kopple (1994):

That is, if someone claims that 'a process is unusually dependent on the

47 Een voorbeeld aangehaald door Billig (2008, p. 785). In het Engels is 'market forces' ontstaan uit een nominalisatie van 'to force'.

xenon pressure’, others might be inclined to argue with this claim; if someone refers to ‘unusual dependencies of the process of xenon pressure’, others would probably wait to see the overall predication being made before deciding whether to raise any objections. (1994, p. 554)

Ook voor wetenschappelijke teksten wijzen de auteurs op de ethische verantwoordelijkheid van schrijvers op dit punt. De auteurs die zich bezighouden met de strategische effecten van nominalisatie doen dit met nog meer nadruk: de mogelijkheid om op deze manier manipulatief om te gaan met de manier waarop lezers de informatie interpreteren, krijgt uitgebreid aandacht.

In het verlengde van de eigenschap van reïficatie wordt ten slotte het fenomeen van de relexicalisatie genoemd. Relexicalisatie lijkt sterk op het munten van technische termen zoals dat in 4.2 aan de orde is gekomen. Ook nu ligt de nadruk op de meer manipulatieve aspecten van deze eigenschap:

Relexicalization is relabelling, the provision of a new set of terms, either for the whole language or for a significant area of the language; it promotes a new perspective for speakers, often in specialized areas which are distinct from those of the larger social group (Fowler & Kress, 1979b, p. 21).

Het coderen van nieuwe concepten wordt in de CDA- literatuur dus behandeld als een instrument voor het kanaliseren van informatie, en in het verlengde daarvan voor het handhaven van ongelijke machtsrelaties. Wie met behulp van nominalisatie nieuwe lexicale termen creëert, zo is de gedachte, krijgt de macht over de informatiestroom. Omdat de informatie gekanaliseerd wordt via deze nieuwe term krijgt de maker van de term tegelijk ook macht over de invalshoek van waaruit deze informatie wordt gegeven.

Fowler en Kress (1979a, p. 33) geven het voorbeeld van de nominalisatie ‘automatic expulsion’, in de context van een zwemclub en zijn reglement. Als de opsteller van het reglement een mogelijke verbanning uit de zwemclub in een werkwoordelijke formulering zou beregelen, dan zou deze persoon moeten onthullen wie verantwoordelijk zal zijn voor de handeling van het royeren. Dit mogelijk gênante detail kan met behulp van de nominalisatie ongeëxpliciteerd blijven. In de tweede plaats maakt de nominalisatie het ook mogelijk om in het vage te laten waar ‘automatically’ precies een bepaling bij is; de verschillende implicaties daarbij hoeven niet uitgespeld te worden. Belangrijk is, dat er op deze manier een nieuwe term (en een objectief vaststaand gegeven) wordt gecreëerd: ‘an automatic expulsion’- een belangrijk en niet te betwisten aspect in de wereld van de zwemclub. Fowler en Kress betogen dat de invalshoek die via deze term gecreëerd wordt, bepalend is voor de richting van de informatiestroom, bijvoorbeeld al doordat

hiermee ook de mogelijkheid van andere vormen van ‘expulsion’ geopend worden (‘gradual’, ‘permanent’, ‘temporary’).

Whereas an obstinate individual might offer resistance to direct interpersonal manipulation, he or she would find it difficult to evade the control exercised through the new terminology of this society [de zwemclub]. [...] For any member of the club, these terms constitute the categories which describe possible entities of the conceptual system which defines the ‘world’ of the club: and in that sense they control the user of that language. (1979a, p. 33)

Volgens Lemke (1995) is relexicalisatie met behulp van nominalisatie ook kenmerkend voor technocratische tekstgenres, zoals beleidsdocumenten. Het strategische karakter van relexicalisatie analyseert hij in termen van politiek belang; strategische beslissingen worden gepresenteerd als directe gevolgen van een aantal objectieve, vaststaande ‘zaken’.

Over het geheel bezien beschouwen publicaties uit de school van CDA vormen van naamwoordstijl, en dan vooral nominalisaties, dus als middelen tot strategisch manipuleren met verantwoordelijkheid. Hierbij gaan ze in meer en mindere mate uit van ideologische motieven. In paragraaf 4.3.3 bespreek ik tot besluit literatuur die vormen van naamwoordstijl eveneens behandelt als middelen om de verantwoordelijkheid van de agens te versluieren. In deze literatuur worden daarbij echter andere dan ideologische motieven aangevoerd.

4.3.3 strategisch manoeuvreren in verband met gezichtszorg

In tekstgenres als handleidingen, gebruiksaanwijzingen en direct mail moet het feitelijke gedrag van de lezers op verschillende manieren worden begeleid of aangestuurd. De schrijvers van dit type teksten staan voor de moeilijke taak om daarbij te kiezen voor de juiste hoeveelheid druk op de lezers. In dat kader gebruiken ze allerlei beleefdheidsstrategieën.

Literatuur over dit type teksten behandelt de mogelijkheid om nominalisaties in te zetten met het oog op gezichtszorg. Steehouder (1998) merkt bijvoorbeeld naar aanleiding van een corpusgebaseerde analyse van gebruiksaanwijzingen op, dat met name nominalisaties⁴⁸ ingezet worden als schrijvers rekening proberen te houden met de emoties van de lezers bij de uitvoering van instructies. Dit speelt vooral bij potentieel gezichtsbedreigende handelingen, zoals leesaanwijzingen en verwijzingen naar mogelijke foutieve handelingen van de gebruiker. Schrijvers compenseren hier de mogelijke bedreigingen van het gezicht van de lezer door via nominalisaties een formulering te presenteren waarin de lezer niet expliciet als handelende persoon naar voren komt. Steehouder (1998) geeft voorbeelden

van verwijzingen naar ‘domme’ handelingen van de gebruiker, waar de verantwoordelijkheid van de gebruiker via nominalisaties gemaskeerd en/of geminimaliseerd wordt:⁴⁹

- (17) Verwijderen⁵⁰ van de behuizing en aanraken van de interne onderdelen van de videorecorder met de hand, een schroevendraaier of ander voorwerp is niet alleen schadelijk voor het toestel maar kan tevens zeer gevaarlijk zijn.
- (18) Indien u per abuis het zoutreservoir met reinigingsmiddel vult, dan leidt dit onherroepelijk tot beschadiging van de waterontharder.

Ook Jansen (1992) bespreekt het gebruik van nominalisaties in termen van beleefdheidsstrategieën. In een bespreking van dertig prijswinnende direct mailbrieven laat hij zien hoe de makers ervan doende zijn een positieve atmosfeer te scheppen waarin de weerstand van de lezer verzwakt, en de lezer zich gaat identificeren met de doelen van de schrijvers (en hun opdrachtgever). In dat kader kiezen ze voor strategieën die er op gericht zijn om zoveel mogelijk afstand te scheppen tussen een gezichtsbedreigende handeling en de lezer, en de lezer daarentegen juist zo expliciet mogelijk te verbinden aan positieve aspecten (zoals financiële voordelen en andere beloningen). Jansen betoogt dat schrijvers van dit genre onder meer nominalisaties toepassen om gezichtsbedreigende handelingen zoveel mogelijk impliciet te laten. Hij geeft daarbij de voorbeelden (19) en (20). In (19) probeert de schrijver zijn lezers aan te zetten tot de handeling ‘aankopen’. Deze gezichtsbedreigende aansporing wordt impliciet gehouden met behulp van de nominalisatie ‘aankoop’. In voorbeeld (20) probeert de schrijver de lezers over te halen om ‘abonnee te worden’. Ook hier helpt de nominalisatie ‘het aanvragen’ om deze inbreuk op het negatieve gezicht van de lezers te minimaliseren. Merk op dat de schrijvers van de twee direct mailbrieven hier ook profiteren van een ander effect van nominalisaties, in die zin dat de termen ‘aankoop’ en ‘het aanvragen’ het karakter krijgen van vrij vanzelfsprekende zaken:

- (19) Dus we zetten onze kennismakingsactie onverstoorbaar voort door u opnieuw fl. 2,50 retour aan te bieden *na aankoop van NAAM melange* die u naast die andere hopelijk niet meer wilt missen.(1992, p. 67)

49 Steehouder (1998, pp. 110/111), voorbeeldzinnen 28 en 31.

50 Steehouder beschouwt ook substantiveringen zonder lidwoord als nominalisaties.

- (20) Om u een indruk van het tijdschrift te geven sturen wij u hierbij een folder met antwoordkaart voor *het aanvragen van een kennismakingsabonnement*, met het aantrekkelijke aanbod van een gratis boek. (1992, p. 68)⁵¹

Samenvattend: de wetenschappelijke kennis over het genre persuasieve teksten, zoals in deze paragraaf besproken, levert niet veel informatie op over het gebruik en de functie van vormen van naamwoordstijl. Dat is wel het geval bij literatuur die meer in algemene zin gaat over strategisch manoeuvreren. In deze literatuur komen vooral nominalisaties, complexe NP's en in mindere mate n-v-n-patronen aan de orde. De functies die voor deze vormen van naamwoordstijl worden genoemd, hebben alle (op verschillende manieren) te maken met het versluieren van de verantwoordelijkheid van een menselijke agens voor de handelingen die bij een uiting betrokken zijn. Het is goed voorstelbaar dat deze meer strategische functies relevant kunnen zijn in het geval van teksten binnen het genre gezondheidsvoorlichting. Aan voorbeelden als (21) en (22) is goed te zien dat binnen de voorlichting over gezondheid en welzijn kwesties van verantwoordelijkheid en gezichtsorg een belangrijke rol spelen:

- (21) De kans op het oplopen van aids via seksueel contact kan sterk worden verkleind door het gebruik van een condoom.
- (22) Welnu, de Wet op orgaandonatie laat geen misverstand bestaan over het moment waarop uitname van een orgaan mag plaatsvinden.

In beide voorbeelden is hierbij een vorm van naamwoordstijl toegepast. In (21), uit een folder over veilig vrijen, heeft de auteur nominalisaties gebruikt om de doelgroep niet te direct en te persoonlijk te confronteren met onaangename en persoonlijke zaken. Met deze vorm van gezichtsorg is de ontvankelijkheid van de doelgroep voor de boodschap in ieder geval niet negatief beïnvloed. Daarnaast is het de auteur met behulp van deze naamwoordelijke formulering gelukt om rond de inhoudelijke boodschap een sfeer van algemene wetmatigheid te creëren. Ook dit effect past bijzonder goed bij het persuasieve doel van de folder. In (22), uit een brochure die oproept tot donorregistratie, helpt de nominalisatie 'uitname van een orgaan' om het relevante proces met inbegrip van de uitvoerders niet te sterk op te roepen. De nominalisatie bevordert daarmee een 'ver-ding-de' lezing die goed helpt bij het persuasieve doel van de brochure.

Geconstateerd kan worden dat het niet onmiddellijk duidelijk is op welke manier het advies om naamwoordstijl te vermijden inspeelt op het gebruik

51 Weliswaar staat in dit voorbeeld ook de 'positieve' nominalisatie 'het aantrekkelijke aanbod', maar hier zorgt de positie aan het eind van de zin voor de beoogde prominente positie van de 'beloning' (Jansen, 1992, p. 68).

van (vormen van) naamwoordstijl dat in deze paragraaf aan de orde kwam. De functies die met name nominalisaties hebben ten dienste van strategisch, eventueel manipulatief formuleren zijn in de adviespublicaties eigenlijk alleen terug te vinden in één van de vormen van goed gebruik van naamwoordstijl, te weten type 3 over de positie van de handelende persoon. Zoals in hoofdstuk 2 aan de orde kwam, stelt een aantal adviespublicaties dat er soms goede redenen zijn om de handelende persoon niet te noemen. Het kan zijn dat het beter is om de handelende persoon niet te noemen als het accent binnen de zin ook niet op de handelende persoon moet liggen, of als het in de zin meer moet gaan om een algemene zaak of proces. Het kan ook zijn dat de betrokkenheid van de actor buiten de tekst gehouden moet worden om de uitspraken zo een algemene geldigheid mee te geven. Eén publicatie (Burger & De Jong, 1997 [A1]), stelt dat naamwoordstijl goed gebruikt kan worden onder omstandigheden waarin de handeling niet te zeer op de lezer (of op een actor waarmee deze zich identificeert) betrokken moet worden. Hiermee is het dan mogelijk om een beschuldigend of dreigend effect te vermijden. Overigens wordt het goed gebruik van type 3 in veertien van de 44 adviespublicaties genoemd.

4.4 Doelgroep en genre? Onderzoeksvragen

In 4.2 is naar voren gekomen dat de wetenschappelijke literatuur over wetenschappelijke tekstgenres specifieke functies ziet voor (vormen van) naamwoordstijl. Deze functies hebben vooral te maken met informatie-overdracht en het opbouwen van wetenschappelijke kennis. De literatuur noemt toepassingen die te maken hebben met het creëren van technische termen of concepten, met het leggen van relaties tussen die termen, en met het expliciteren van (eventueel causale) relaties tussen processen. Daarnaast bespreekt de literatuur toepassingen die gaan over het vooruitbrengen van de wetenschappelijke gedachtegang: met behulp van naamwoordstijl kan informatie gecondenseerd en opgestapeld worden tot één begrip dat het voorafgaande samenvat en tegelijkertijd kan dienen als startpunt voor de rest van het betoog. In samenhang daarmee kunnen vormen van naamwoordstijl helpen om voor de lezer te expliciteren welke informatie als gegeven kan worden beschouwd en welke juist moet worden gezien als een nieuwe stap in een gedachtegang (organisatie van de informatiestructuur).

In 4.3 werd duidelijk dat de wetenschappelijke literatuur over tekstgenres waarin allerlei aspecten van strategisch formuleren relevant (lijken te) zijn, andere functies ziet voor vormen van naamwoordstijl. Deze functies hebben steeds te maken met de ongespecificeerdheid van de diverse participanten die bij een proces of handeling betrokken zijn. Deze ongespecificeerdheid is nuttig in gevallen waarin de verantwoordelijkheid van participanten in een proces of handeling beter impliciet kan blijven. Dat laatste kan verkieslijk zijn in verband met meer

ideologische motieven, maar ook in verband met noodzaak van gezichtszorg. Vooral nominalisaties kunnen goed gebruikt worden zonder bepalingen, dus met weglating van participanten. Dat verklaart waarschijnlijk waarom er in de besproken literatuur erg veel aandacht is voor toepassingen van nominalisaties, en in mindere mate voor n-v-n-patronen of complexe NP's.

Uit de wetenschappelijke literatuur over de mogelijke functies van naamwoordstijl in wetenschappelijke teksten en in teksten die in meer en mindere mate een persuasief doel hebben, komt dus een beeld naar voren dat contrasteert met de aanpak van de adviespublicaties. Daar waar de adviespublicaties nauwelijks redenen zien om het negatieve advies over naamwoordstijl gevoelig te maken voor verschillende genres, benadrukt de wetenschappelijke literatuur nuttige toepassingsmogelijkheden voor naamwoordstijl. Bovendien legt de literatuur over wetenschappelijke teksten de nadruk op andere functies en toepassingsmogelijkheden dan de literatuur over meer persuasieve tekstgenres. Het valt daarbij op dat er bij deze functies bepaalde specifieke vormen van naamwoordstijl betrokken lijken te zijn, en dat de literatuur over wetenschappelijke teksten andere vormen benadrukt dan de literatuur over de meer persuasieve tekstgenres. De conclusie kan zijn dat de gedachte die ten grondslag ligt aan de huidige advisering over naamwoordstijl in ieder geval niet direct wordt ondersteund in de wetenschappelijke literatuur. Er lijken wel degelijk aanwijzingen te zijn dat het gebruik van naamwoordstijl in beide genres zal kunnen verschillen.

Betekent dit dat de Nederlandse taaladviespraktijk onvoldoende gevoelig is geweest voor nieuwe gegevens vanuit tekstwetenschappelijk onderzoek? Zoals ik in hoofdstuk 1 heb opgemerkt, is dat een verwijt dat vaak aan het adres van de prescriptieve praktijk wordt gemaakt. Op basis van de gegevens die uit hoofdstuk 3 en 4 naar voren komen, is het waarschijnlijk accurater om vast te stellen dat 'nieuwe wetenschappelijke inzichten' niet zozeer zijn genegeerd, als wel gemarginaliseerd. Zeker waar het gaat om de inzichten over naamwoordstijl in wetenschappelijke teksten, is het opmerkelijk dat veel van deze inzichten ook al worden genoemd bij de lancering van het fenomeen naamwoordstijl, door Veering (1969a). Inzichten over de toepassing van naamwoordstijl bij vormen van strategisch formuleren worden inderdaad veel minder genoemd, maar zijn naar hun inhoud wel degelijk aanwezig in de advisering, zij het in de vorm van absolverende conditie bij het advies om naamwoordstijl niet te gebruiken.

In 4.2 heb ik geconstateerd dat iets vergelijkbaars gebeurd is met de diverse toepassingen van naamwoordstijl die in de wetenschappelijke literatuur over academische teksten genoemd worden. Binnen de Nederlandse adviespraktijk over naamwoordstijl hebben deze een plaats gekregen als een vorm van goed gebruik en dus als absolverende conditie bij het verbod om naamwoordstijl te gebruiken. Dat hier sprake is van een vorm van marginalisatie wordt nog meer duidelijk als we in aanmerking nemen dat deze absolverende condities lang niet altijd opgevoerd worden, en zeker niet in de adviesliteratuur over specifieke

genres. De marginalisatie van de verschillende functies van naamwoordstijl die in de wetenschappelijke literatuur voor beide genres genoemd worden, vloeit met andere woorden voort uit de structuur van de advisering. In de eerste plaats speelt hier het overheersende raamwerk van de negatieve advisering ('vermijden tenzij'). Deze leidt ertoe dat de negatieve karaktertrekken van naamwoordstijl de toon zetten en dat meer positieve functies van naamwoordstijl gepositioneerd worden als eventuele absolverende conditie (vergelijk 3.4.4). In de tweede plaats is er de overheersende invloed van overkoepelende stijldeugden die passen binnen de traditie van het leesbaarheidsonderzoek. Dit levert een raamwerk op waarbinnen de behandeling van effecten van naamwoordstijl die te maken hebben met overtuigingskracht nauwelijks relevant is (4.1.2).

Als uit de paragrafen 4.2 en 4.3 de conclusie getrokken kan worden dat het feitelijke gebruik van naamwoordstijl in wetenschappelijke teksten op een aantal punten zal kunnen verschillen van dat in meer persuasieve genres, betekent dat ook dat er van schrijvers in die verschillende genres verschillende competenties moeten worden verwacht. Dat zou in de advisering over naamwoordstijl aan beginnende schrijvers van beide genres dan ook moeten leiden tot verschillende accenten. Ook dit contrasteert met de kennelijke overtuiging van de schrijfadviseurs dat het bezwaar tegen naamwoordstijl zo zwaarwegend is dat alle aspirant schrijvers dit fenomeen op dezelfde manier moeten vermijden.

Voor het empirisch onderzoek naar de descriptieve kwaliteit van het advies 'vermijd de naamwoordstijl' dienen zich nu, op grond van de hoofdstukken 2, 3 en 4, de volgende onderzoeksvragen aan.

Onderzoeksvraag 1

Maken beginnende schrijvers meer gebruik van naamwoordstijl dan professionele schrijvers?

De verwachting dat dit het geval zal zijn is het fundament onder de advisering over naamwoordstijl. De reden voor een advies aan beginnende schrijvers om naamwoordstijl te vermijden is immers de gedachte dat beginnende schrijvers dat uit zichzelf, zonder advisering, veel te weinig zullen doen. In het verlengde hiervan kan verondersteld worden dat getrainde, professionele schrijvers (veel) minder naamwoordstijl in hun teksten zullen toepassen. Van hen mag namelijk, op grond van hun professionalisme, verwacht worden dat ze precies weten wat de gevaren van naamwoordstijl zijn.

Onderzoeksvraag 2

Maken beginnende schrijvers anders gebruik van naamwoordstijl dan professionele schrijvers?

Ook hier is de verwachting dat er verschillen zullen zijn. De logica van de advisering is immers dat beginnende schrijvers nog zullen kampen met bepaalde problemen die in het bijzonder het advies om naamwoordstijl te vermijden zullen rechtvaardigen. Gezien het feit dat de bezwaren tegen naamwoordstijl in de adviespublicaties vooral zijn gebaseerd op problemen met betrekking tot begrijpelijkheid en aantrekkelijkheid (opgevat als twee problemen die in elkaars verlengde liggen) zou te verwachten zijn dat er in ieder geval in de teksten van de beginnende schrijvers meer gevallen van naamwoordstijl zullen voorkomen die deze advisering rechtvaardigen. In teksten van professionele schrijvers zouden deze problemen niet (meer) voor moeten komen. Dit verschil zou, in lijn met de adviespraktijk, voor beide genres op dezelfde manier zichtbaar moeten zijn.

Onderzoeksvraag 3

Is er verschil in het gebruik van naamwoordstijl in de beide genres?

Op basis van het gegeven dat de adviespublicaties nauwelijks differentiëren naar genre, zou te verwachten zijn dat het gebruik van naamwoordstijl in de beide genres niet wezenlijk verschillend zal zijn. Op basis van de meer theoretische literatuur zou daarentegen te verwachten zijn dat het feitelijke gebruik van vormen van naamwoordstijl in beide genres verschillende accenten zal laten zien.

Onderzoeksvraag 4

Zijn er verschillen in het gebruik van naamwoordstijl tussen beginnende en professionele schrijvers in beide genres die een rechtvaardiging zouden kunnen zijn voor de gedachte dat beginnende schrijvers zich specifieke genrecompetenties eigen moeten maken?

Op basis van de adviespraktijk zou het antwoord op deze vraag ontkennend moeten zijn. Op basis van de theoretische literatuur over de toepassing van naamwoordstijl in beide genres (vergelijk 4.2 en 4.3), zou een bevestigend antwoord te verwachten zijn. Specifiek zou daarbij te verwachten zijn dat beginnende schrijvers minder bedreven zullen zijn in meer strategische toepassingen van naamwoordstijl dan professionele schrijvers. De mogelijkheden van strategisch gebruik van naamwoordstijl zijn immers in de adviesliteratuur zwaar onderbelicht. Hierdoor kan het zijn dat beginnende schrijvers niet de informatie krijgen die hen in staat zal stellen om door te groeien naar de competenties die professionele schrijvers zich hebben eigen gemaakt. Op dezelfde manier is het te verwachten dat er discrepanties zullen blijken te zijn tussen beginnende en professionele schrijvers van wetenschappelijke

teksten. Deze discrepanties zouden dan specifiek moeten optreden daar waar naamwoordstijl kan worden toegepast in dienst van informatie-overdracht en de opbouw van wetenschappelijke kennis.

Onderzoeksvraag 5

Zijn er verschillen te constateren in de manier waarop beginnende en professionele schrijvers op meer taaltechnisch niveau omgaan met naamwoordstijl?

Deze onderzoeksvraag komt voort uit de constatering dat de adviezen over naamwoordstijl weinig ingaan op de taaltechnische aspecten van het fenomeen zelf. Op basis van het adviesmodel uit Cornelis (2002) zou te verwachten zijn dat een doelgroep van leken veel informatie zou moeten krijgen over naamwoordstijl als talig verschijnsel (component Uitwerking van het advies). Onder meer in hoofdstuk 2 is geconstateerd dat deze informatie echter zeer schaars is. Dit zou kunnen betekenen dat beginnende schrijvers te weinig informatie krijgen om toe te groeien naar het taaltechnische repertoire van de professionele schrijvers. Zeker als uit het feitelijk gebruik van naamwoordstijl in beide genres zou blijken dat beginnende en professionele schrijvers verschillen in het niveau waarop ze bijvoorbeeld n-v-n patronen of absolverende condities toepassen, zou die conclusie gerechtvaardigd zijn.

Deze onderzoeksvragen zullen de leidraad zijn bij het onderzoek naar de descriptieve kwaliteit van het advies waarover ik in de hoofdstukken 5 en 6 rapporteer.

